

MOUVEMENT COMMUNISTE

**MAGYARORSZÁG – 1956:
A FELKELES TÖRTENETE,
MUNKASTANACSOK, A HADI
SZEREPVALLALAS KERDESE
A „PROLETARIATUS VIHARVERTE
MENNYORSZAGA”**

2007 március

2 euros, 800 forint

FIGYELMEZTETÉS

Köszönjük G. BOUVIN úrnak, aki felelős kiadóként lehetővé teszi számunkra e kiadvány jogszerű közzétételét és terjesztését. Kiemeljük, hogy G. BOUVIN úr nem felelős a cikkek politikai tartalmáért, és általában véve a sajtónkban képviselt programbeli álláspontokért.

Köszönjük Dadányi Dávid elvtársnak, aki saját kezdeményezésére lefordította szövegünket, és átadjuk neki a szót.

A FORDITO ELOSZAVA

A hatalmi eliteknek Magyarországon – legyen szó akár a Kádár-rezsimről, akár a rendszerváltás utáni hatalmasságokról –, '56 kapcsán minduntalan sikerült belesulykolniuk az emberek fejébe, hogy ez a felkelés mindössze a nemzetért, a nemzeti lobogóért szóló össznépi polgárharc volt a kommunizmus, a „vörösök”, a szovjetek ellen – az emberek nyugatias, jobboldali szabadságot követeltek az elnyomó vörös terrorral szemben. Annak ellenére, hogy a hivatalos sodrat itthon ezt csatornázza felénk, sajnos mi sem állhatna távolabb a valóságtól. Természetesen minden rendszernek minden oka megvolt eltitkolnia '56 igazi üzenetét:

hogy az a bizonyos másik világ lehetséges.

Hogy emberek napok, sőt órák leforgása alatt képesek országos szinten szolidaritani egymással, megszerveződni, egy tempóban mozogni és harcolni, gyárakat elfoglalni, alulról és demokratikusan újrászervezni a társadalmukat; hogy pár nap alatt meg tudják valósítani annak a szocialista utópiának az alapjait, amelyről ezek csak papoltak, amelyet ezek elmásítottak, megerőszakoltak. '56 az egyik legfontosabb mintája a munkás-önigazgatásnak a huszadik század második felében. Csakúgy, ahogyan a Párizsi Kommün kapcsán szokás írni: már önmagában az a tény, hogy ez lehetséges, megtörténhet, figyelmet érdemel és ünneplésre ad okot. Nem véletlen az említés, a két esemény sok pontban hasonlít egymásra.

Szerencsére a történelemírók tollából a világ többi részén '56 nem egy átmaszkírozott, megszegyenült történetként lett kihányva, világviszonylatban pedig '56 munkáslázadáói egész tömegmozgalmakat, politikai programokat, irányelveket inspiráltak. Egészen más lenne a szituacionista mozgalom, a világ '68-as forrongásai, a német autonomista mozgalom '56 nélkül.

Ez az írásra teljesen véletlenül bukkantam, és nagyon megtetszett, hogy röviden összefoglalja a fontosabb történéseket (nem '56 teljes történetét, minden részletére kitérve, hanem a munkásokat, a munkásmozgalmat szem előtt tartva), és kiegészíti megannyi kritikai megállapítással. Az írás hasonlóan száraz, mint a legtöbb politikai-történelmi elemzés, azonban nagyon jó kiindulópont lehet az érdeklődőknek, és abban is segít, hogy sok dolog a helyére kerüljön '56 kapcsán.

Dadányi Dávid, 2021. Augusztus.

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÖ	4
AZ ESEMENYEK	5
A materiális tőke	5
Sajátos kapitalista fejlődés	5
1956: Munkások Budapestje	5
Kronológia	8
A remegések	8
1956. október 23., kedd	9
Az első orosz beavatkozás (24/10)	9
Október 24	9
A második orosz beavatkozás vasárnap 4/11 hétfő 12/11	12
Nagy-Budapesti Központi MunkásTanács	12
A vég	14
A Tanácsok megalapítása	15
Általános lázadás	15
Újpesti Kerületi Tanács	15
Az Egyesült Izzó Újpesten	16
Csepel	16
A tanács programja a következő pontokból állt:	16
Telefongyár	17
A Borsod Megyei Munkástanács	18
A hadi szerepvállalás kérdése	18
Általános összegzés	18
Budapest	18
Első számvetés	21
ELEMZÉS	22
A Nagy-budapesti Központi Munkástanács programja és gyakorlata	22
Miért Magyarország és nem Lengyelország?	24
A katonai kérdés	25
A visszavonulás szükségességének tudatosság	26
A munkásreformizmus fénykora és hanyatlása	27
BIBLIOGRÁFIA	28
Franciául	28
Használt művek	28
Felhasznált művek	28
Angolul	28
Használt művek	28
Felhasznált művek	28
Magyarul	28

ELŐSZÓ

Ötven évvel a felkelés után, amely 1956. október 23-án kezdődött Budapesten, és amit a sztálinizmus fojtott vérbe, a világ ismét megfedezkedik a valós eseményekről, ráadásul épp megemlékezések formájában. A demokratáknak és nacionalistáknak szerte a világon és Magyarországon is sikerült az, ami a sztálinizmusnak nem: leradírozta a felkelés szerveződésének jellegét, ahogyan azt is feledtette, hogy a forradalom részvevőinek többsége munkás volt. Egyetlen megemlékezésben sem beszélnek a munkásokról, küzdelmeikről és a szervezeteikről. Ellenkezőleg: a „Magyar Forradalmat” „nemzeti”, „morális” és „erkölcsi” forradalomként tartják számon, melynek fő figurája a „bátor” Nagy Imre – akiről persze ilyenkor elfelejtik megemlíteni, hogy sztálinista volt.

Ha mégis beszélnek a munkástanácsokról, egyfajta gyerekcipőben járó egyszerű szakszervezetként írják körül őket, és egyszer sem említik meg, hogy november hetediké, a felkelés katonai leverése után még másfél hónapig kitartottak. 2006 szeptemberében, a Gyurcsány-botrány után láttuk, hogy a magyar szélsőjobb hogyan telepedik rá a népi tiltakozásra, hogyan próbálja leutánozni és kisajátítani az '56-os felkelést. A szélsőjobb megfedezkedik a felkelés munkás mivoltáról, kiváltképp a salgótarjáni bányászok elkeseredett küzdelméről, akik egészen 1957 januárjáig kitartottak.

Épp emiatt fontos pár dolgot leszögezni:

- Az 1956-os magyarországi forradalom a munkások forradalma volt,
- Az orosz hadsereg, az ÁVÓ és a magyar hadsereg ellenséges csapatai ellen harcoló legtöbb forradalmár munkás volt.
- A munkások tanácsokba szerveződve próbáltak meg extrém körülmények között politikai és elméleti programot alkotni, melyet mai szemmel könnyen lehetne kritizálni, de az akkori korlátokat és körülményeket tekintve a legfejlettebb volt.

Előre meghatározott szemszögből nem tisztünk kritizálni a múlt történéseit. Sokkal inkább az a célunk, hogy számot vessünk a tényekkel, a történésekkel, a kitűzött célokkal és módszerekkel, amelyekkel a magyar munkások megszervezték magukat, harcoltak és próbálták megérteni, megélni a forradalmi pillanatot.

Nem elemeztük a nacionalizmus¹, az antiszemitizmus, a visszatérő fasiszták, a Nyugattól remélt támogatás, vagy a Nagy Imre személye melletti ellentmondásos kiállás fontosságát. Különböző mértékben ezek mind jelen voltak, de nem ezek voltak a felkelés meghatározó elemei. Ebben az írásban mi kizárólag a munkások akcióit fogjuk megvizsgálni, mind katonai, mind politikai értelemben.

Ez a szöveg két részből áll; az első részben az eseményeket dolgozzuk fel, a második részben pedig a konklúziókat szűrjük le az eseményekből.

Az első rész tehát a következő dolgokra tér ki:

- a materiális tőke (a kapitalista fejlődés és a munkások helyzetének összevetése), amely lehetőséget adott a felkelésre;
- kronológia;
- a munkástanácsok létrehozása és elért eredményeik;
- a felkelők álláspontja a küzdelemről és a katonaságról;

A második rész pedig a következőket tartalmazza:

- a katonai szerepvállalás kritikája;
- megpróbáljuk megérteni, hogy az orosz bürokrácia miért akarhatta leverni a felkelést;
- a tanácsok programjának kritikája;
- összegzés a munkásreformok lehetetlenségéről.

¹ Vagy inkább egyfajta „nemzeti tudat” egy megszállt országban, melynek erőforrásait és népét pont a „felszabadítók” zsákmányolták ki.

AZ ESEMENYEK

A materiális tőke

Nem áll módunkban visszakövetni a kapitalista fejlődés történetét a magyar régióban; és nem tudunk említést tenni a munkások minden küzdelméről és szervezeteiről, mint ahogyan nem tudunk részletesen kitérni az 1919-es Tanácsköztársaságra sem. Mindennek ellenére fontos megemlíteni, hogy az 1956-os forradalomnak, főleg Budapesten, számos jellegzetessége volt, amely a korábbi kapitalista térhódításnak és a munkásosztály sajátos helyzetének tudható be.

Sajátos kapitalista fejlődés

Szemben a többi európai országgal, Magyarországon nem a textilipar vagy bányászat hajtotta a gazdasági növekedést, hanem a lisztőrlés. Budapest földrajzi elhelyezkedése miatt a gabonaszállítás központja volt, rengeteg malmot építettek 1850-től kezdve a fővárosban. A működtetésükhöz és a gabona feldolgozásához szükséges gépesített ipar² aztán összenőtt a korabeli autógyártással.

A gépesítésnek köszönhetően az ipar és a gyártás egyre sokrétűbbé vált, elkezdtek például a vasutat kiépíteni (mozdonyokat és tehervagonokat gyártottak), acélt öntöttek, élelmiszert termeltek, majd az áramhálózat kiépítése után a villamosmérnöki teendőket is el tudták látni. A kor nagy iparosai között volt Weiss Manfréd (aki eleinte Csepel szigetén uralkodott, majd Budapest külvárosában) acél- és fegyvergyára; a Ganz Művek, ahol elektromossággal, vasúttal, hajózással, dízelmotorokkal foglalkoztak; a Láng öntödék, vagongyárak stb.

Az iparosodás elsősorban Budapesten és környékén³ koncentrálódott, itt volt az ország műhelye – olyannyira, hogy míg a városnak 1896-ban csupán 600 000 lakosa volt⁴, 1912-re 1 200 ezer lakosa lett, 1920-ra pedig közel másfél millió főre nőtt a lélekszám. A növekedéssel természetesen együtt járt a munkások számának megnövekedése is az iparban: 65 000 munkás 1896-ban, 165 000 1912-ben és 180 000 1920-ban.

Az Osztrák–Magyar Monarchia bukása katasztrofális helyzetbe hozta a fővárost, hiszen Budapestet elszakították a „külföldi” piactól, mely a legnagyobb kereskedelmét adta. Ennek ellenére az ipari fejlődés folytatódott a textilipar⁵ feltűnésével, az autó⁶– és repülőgépgyártással, a vasúthálózat kiépítésének a folytatásával. 1920 és 1938 között az ipari termelés 28%-kal nőtt meg. A második világháború, a német megszállás és 1945 pusztítása azonban megakasztotta a folyamatot.

A sztálinisták 1948 novemberi hatalomátvételével az ipar ismét fellendült, amelyet ötéves tervekben határoztak meg. Mintának a nehézipart és annak zászlóshajóját, a korábbi Dunapentele helyére felhúzott vaskomplexumot, Sztálinvárost tették meg. Az ipar újraszervezése után (miután 1946 márciusában „rekvírálták” a nagy gyárakat, mint a Weisst, Ganzt és Lángot, 1949 márciusában minden száz főnél nagyobb céget államosítottak) felszabdalták a bankokat (1948-ban államosították őket), kollektivizálták a földeket. A földeken dolgozókat termelőszövetkezetekbe szervezték, amelyek bár ugyanazok a korábbi üzemek voltak ugyanazokkal a berendezésekkel, de már nem a saját jólétük növelése lett a cél, hanem olyan áruk termelése, amelyek máshol a keleti blokkban hiányoznak¹⁹⁵⁶ :

1956: Munkások Budapestje

1950 januárjában a kormány úgy döntött, hogy Budapest 14 központi kerületét összeköti a 23 külvárosi területtel, melynek 550 000 lakosa volt. Néhány terület ezek közül csupán kisebb falu volt, de például Újpest, Kispest és Csepel ipari központok voltak. Ezzel a döntéssel Budapest egy 22 kerületből álló, 1 600 ezer lakossal és 300 000 alkalmazottal⁷ rendelkező nagyváros lett, melyben a nagyipar minden szektora jelen volt.

Budapest azonban két lényeges dologban eltért a nyugati nagyvárosoktól: Pest belvárosa mindig is sűrűn lakott volt, az ipari infrastruktúra pedig körülötte központosult. A központhoz közel állt minden lényeges ipari létesítmény: a Ganz Művek a 2. kerületben, a MOM a XII. kerületben, a Beloiannis és

² 1913-ban Magyarországon 5000 gyár üzemelt 474 000 munkással.

³ A vidéki városoktól, mint Miskolc és Győr, vagy a salgótarjáni szénbányától eltekintve az országban csak élelmiszertermeléssel és -feldolgozással foglalkoztak az üzemekben.

⁴ Budapesten ekkor épült meg Európa első metróvonalja 1896-ban.

⁵ A textilipar szintén Budapesten koncentrálódott.

⁶ Elsősorban buszt és kisebb teherautókat gyártottak.

⁷ Mely a teljes aktív lakosság egymillió dolgozójának a 28,2%-át tette ki.

Gamma a XI. kerületben és Budán, MAVAG és Ganz Művek Józsefvárosban, a telefongyár a XIV. kerületben, a Dreher és kőbányai főzdék a X.-ben, a Ganz hajógyár a XIII. kerületben és Óbudán (a III), a Láng (a XIII) szintén ugyanitt.

Ehhez adódnak még hozzá a külkerületek gyárai, mint például az Egyesült Izzó Újpesten, a Vörös Csillag Kispesten, az Ikarusz Rákosmihályon, vagy Csepelen az olajfeldolgozó gyár, az étkezési olajgyár, a Csepeli Papírgyár és a Weiss Acél- és Fémművek (amit 1948-ban Rákosi Mátyásra, a magyar Sztálin tiszteletére neveztek át). A komplexum 18 gyárral rendelkezett és acélt, fegyvert, lőszereket, szerszámgépeket, teherautókat, bicikliket és motorokat gyártott.

Az említett gyáraknak 2-4000 dolgozója volt, a Csepel Műveknek önmagában 40 000.

Mindez a felkelés idején a szerveződésben és kapcsolatépítésben munkások és tüntetők, majd végül a munkások között meghatározó erővel bírt. Később azonban a harcok miatt lebénult és lezárt városban a budapesti munkástanácsok munkásai nehezen tudtak kommunikálni egymással a távolság miatt: Csepel például 15 km-re van Újpesttől, a nyugati kerületek 10 km-re fekszenek a keleti kerületekről. A helyzet más volt a vidéki nagyvárosokban, például Miskolcon (DIMAVAG gyár) és Győrben (MAVAG és RÁBA gyárak), mert itt a városokban egy nagy gyár volt és minden körük koncentrált, a munkások egy nagy Tanácsot hoztak létre és innen felügyelték és irányították a folyamatokat.

Függetlenül a városi tömörülést, a munkásosztály más sajátosságait is meg kell vizsgálnunk ahhoz, hogy megértsük a felkelést.

Vegyük szemügyre először az osztálykompozíciót.

Budapest gyárai még nem estek át a gyárak racionalizálásán, mint nyugati társaik, amely magyarázza a képzettség nélküli munkások számának döbbenetes megugrását. Ezek a gyárak egyszerű és idejétmúlt gyárak voltak és bár a termelés tekintetében jól teljesítettek, a gyárak továbbra is sok képzett munkást foglalkoztattak.

A munkásosztálynak jól jött a sztálinisták előléptetési rendszere, sokan képezték tovább magukat esti szakon a Műszaki Egyetemen vagy felnőttképzésben és így lett sokakból mérnök vagy egyéb magas beosztású munkás.

Fontos és támogatandó lépés volt a párttól, hogy a kiöregedő mérnököket új mérnökökre cseréljék le és biztosítsák az utánpótlást. A frissen végzett mérnököknek technikai fölényük mellett nagy befolyásuk is volt a termelés megszervezésében és a szakszervezetekben is. A mérnökökből és egyéb technikusokból álló befolyásos szakszervezet már a háború előtt is létezett, közel 2000 fővel bírt Budapesten. A szakszervezetet bár feloszlatták 1948-ban⁸, a párttal szembeni ellenséges viszony megmaradt a gyárakban.

Míg a tanult munkások, akik technikumokba jártak, hogy mérnökök legyenek, kapcsolatban álltak a Petőfi Körrel⁹ és becsempészték az ideáikat a gyárakba, addig a gyári munkások a munkástanácsokba verődés eszményét csatornázták a tanult munkások körébe.

Az ország más részein a munkások körülményei borzasztóak voltak: a munkakörülmények életveszélyesek, a bérek pedig alacsonyok (az 1938-as jövedelmi szintet csupán 1956-ban érik el újra; a fizetések pedig 1949 és 1952 között 75%-kal csökkentek), és szüntelenül küzdeni kellett a darabbérezés és a normák megsokasodása ellen.

A változás reménye 1944-45 óta eltűnt, de Nagy Imre kormányzása (1953-1955) újra felbátorította a munkásokat, akik eddig a szociális jutalmazások és büntetések rendszere között lavíroztak (hiányzások, hanyagság mérése-büntetése, a normák és darabbér elleni küzdelem).

A keményvonalas sztálinisták visszatérése a hatalomba csupán olaj volt a tűzre, a gyárakban 1956 nyarán már elképesztő nyomás uralkodott.

Most pedig vegyük szemügyre a politikai berendezkedést.

Az 1919-es forradalom leverése után a kommunista párt apróbb csoportokban létezett és nagy hatással volt rájuk a sztálinizmus. A második világháború után a kommunista pártnak alig maradt pár katonája Magyarországon és azok is börtönben ültek. Sok vezetőjüket az orosz hadsereg hozta vissza, beleértve Nagyot, Gerőt, Révait és Rákosit. Még Budapesten is kisebbségben és kevesebben¹⁰ voltak, mint

⁸ Vezetője a szociáldemokrata Fischer József építész volt (1901-1995).

⁹ A Petőfi Kör 1955. március 25-én alapították a Kommunista Párt ifjúsági tagjai és Nagy Imre támogatói. A Petőfi Kör volt az a hely, ahol a párton belüli tagok reformokat vitathattak meg, kritizálták a párt működését, hogy aztán 1956 nyarára az antisztálinista agitáció központi hangja legyen. 1956. június 27-én ötezer főből álló megbeszélést tartottak.

¹⁰ Kevesebb, mint ezer fő.

az ugyanabból a korábbi pártból még a háború előtt kivált, Weisshaus Aladár és Demény Pál¹¹ vezette rokonpártok. Demény pártjának Csepelen, Kispesten és Rákospalotán¹² volt jelentős befolyása. A két vezetőt aztán egy megbeszélésen tartóztatták le, miután bevonultak az oroszok. A megmaradt milicisták a kommunista párt elleni agitálásukat a vezetők letartóztatása után is folytatták a gyárak munkásai között

1945-ben militánsok tekintetében a szociáldemokrata párt tízszer nagyobb volt, mint a kommunista párt és minden gyárban jelen voltak. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt balszárnya összejátszott a kommunista párttal (nagy részt Marosán munkájának köszönhetően¹³), és bár sok munkás csatlakozott a Párthoz, de fenntartották kritikájukat feléjük és inkább más munkások tevékenységéhez járultak hozzá, például Bali Sándoréhoz és Rácz Sándoréhoz (akik később a Nagy-budapesti Központi Munkástanács vezetői lettek) a Beloiannis gyárból.

A munkásosztályt 1956-ban három rétegre oszthatjuk fel:

- a legfiatalabbak, 20 és 28 éves kor között, akik soha nem voltak a gyár falain kívül és nem ismernek mást, csak a „dicső sztálinista társadalmat”;
- a középkorúak, 30 és 40 év között, akiknek még voltak politikai ismereteik a sztálinizmus előtti időkből;
- a legidősebbek, 55 és 65 év között, akik még részt vettek az 1919-es Tanácsköztársaságban;

Az öregek tudását és a politikai emlékeztet azonban szőnyeg alá seprték, a sztálinista kommunista párt mindent magába kebelezett, és nyilvánvalóan nem létezhetett ellenzéke vagy ellenséges csoportja sem.

A legnagyobb paradoxona a magyar munkásosztálynak talán az volt, hogy mind a munkástanácsokat megszervező és vezető forradalmárok, mind a sztálinizmus illúziójában hívó pár munkás is a kommunista párt soraiból került ki.

¹¹ Demény Pál (1901-1991) 1918-tól kezdve volt a kommunista párt tagja. 1927-ben kitiltották, a Horthy-rezsim alatt számtalanszor letartóztatták. 1945-ben a sztálinisták tartóztatták le, 11 év börtönre ítélték és 1956 október 13-án engedték szabadon. Weisshaus Aladár (1887-1963) korábban és az 1919-es forradalom alatt a vasúti munkások fő szervezője volt Budapesten, majd a kommunista párt militánsaként küzdött. 1926-ban kitagadták az országból, 1945 februárjában pedig letartóztatták, 11 év örtönre ítélték és 1956 februárjában engedték szabadon.

¹² J. Papp „La Hongrie libérée (A felszabadult Magyarország)” című könyvének 92. oldalán arról számol be, hogy a Demény-csoport 1940-ben 700 militánsal és 1300 szimpatizálóval rendelkezett csak Budapesten. Ezzel szemben a felszabaduláskor a kommunista pártnak csupán 3000 militánsa volt az egész országban.

¹³ Marosán György (1908-1992) az élelmiszeripari szakszervezet vezetője volt 1939-ben, 1941-től a szociáldemokrata párt tagja, 1945-ben a párt titkára és kulcsfigurája a párt „balra” tolódásában. Valójában a sztálinisták kémje volt, a hatalomátvitel egyik előidézője. A mindent magába nyelő párt végül egymillió taggal rendelkezett, azaz minden tizedik lakos párttag volt. Az 1950-52 között végbemenő tisztogatásokkor 483 ezer tagtól váltak meg. Marosánt 1950-ben halálra ítélték, de az ítélet végrehajtásával 1956 tavaszáig vártak, majd szabadon engedték és a Párt új klientúrájába helyezték vissza.

Kronológia

A remegések

1953

Március 5.: meghal Sztálin;

Június 13-16.: a Magyar Kommunista Párt vezetése ülészik Moszkvában. Rákosi Mátyás Nagy Imrét nevezi ki a kormány elnökének, de megmarad első párttitkárnak;

Június 17-18.: munkások felkelése Kelet-Berlinben;

Július 4.: elkezdődnek a viták Nagy Imre menesztéséről: az „új irány”, amivel Nagy Imre a parasztok haragját próbálja csillapítani, jogot ad nekik arra, hogy elhagyják a kollektívákat; átcsoportosítja az erőforrásokat a nehéziparról a fogyasztói iparra, részleges amnesztiát hirdet a bebörtönzötteknek, bezárátja az internáló táborokat és munkatáborokat, a vidékre száműzöttek visszatérhetnek a lakóhelyeikre, megtűri a vallásgyakorlást.

1954

Július 5.: a magyar válogatott veszít a berni világ bajnokságon, zavargások törnek ki Budapesten. A nyár folyamán néhány helyen sztrájkok zajlanak.

1955

Március 25.: megalakul a Petőfi Kör Budapesten;

Április 14.: Nagy Imrét eltávolítják a kormány éléről és Hegedűs Andrást, Rákosi emberét állítják a helyére.

1956

Február 14-25.: az SZKP huszadik kongresszusa és Hruscsov beszéde;

Április folyamán: sztrájkhullám tör ki a csepeli gyárakban, a Petőfi Kör lesz az ellenzéki erők gócpontja;

Június 18.: a Petőfi Kör egyik tüntetésén Rajk Júlia a férje rehabilitálásáról mond beszédet, aki a párt egy korábbi vezetője volt és 1949-ben megölték;

Június 27.: a Petőfi Kör egy újabb tanácskozásán ötezren követelnek politikai változást. A tanácskozás este hétkor kezdődik és még reggel négykor is tart, majd folytatódik az utcákon;

Június 28.: a lengyel biztonsági erők leverik a munkásfelkelést a Zispo gyárakban Poznanban (Lengyelország). A hír Magyarországon is visszhangra talál;

Július 18.: Szuszlov lecseréli Rákosit Gerő Ernőre, Rákosi pedig a Szovjetunióba távozik. Megújul a párt tagsága, újra belép például Kádár és Marosán;

Július folyamán: folytatódnak a sztrájkok Csepelen;

Október 6.: Rajk László temetése a Farkasréti temetőben, amelyen Gerő és Nagy Imre is részt vesznek. A temetés hatalomellenes tüntetéssé vált, amelyen 100 ezren vettek részt;

Október 16.: a szegedi diákok létrehoznak egy független szervezetet;

Október 19.: Hruscsov Varsóba utazik, hogy a lengyel kommunista párt főtitkárát köszöntse;

Október 20-21.: sok városban és településen szervezkednek a diákok, akik mellett megjelennek a munkások is;

Október 22.: a szegedi diákoknak sikerül a budapesti egyetemeken is toborozniuk. „A szél Lengyelországból fúj!” – vallották a diákok a Műegyetem nagygyűlésén.

A gyűlésen elfogadott 14 pontos határozatban az alábbi követelések szerepeltek:

- Az MDP kongresszus azonnali összehívása, alulról választott vezetőség, az új Központi Vezetőség megalakítása.
- A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével.
- Gazdaságilag és politikailag teljesen egyenrangú alapon és egymás belügyeibe való be nem avatkozás elvén álló magyar–szovjet és magyar–jugoszláv barátság megalakítása.
- Az összes szovjet csapatok kivonását Magyarországról a magyar békeszerződés értelmében.
- Általános, egyenlő, titkos választásokat több párt részvételével, új nemzetgyűlési képviselők választásával.

- A magyar gazdasági élet átszervezését szakemberek bevonásával¹⁴ és ennek keretében a magyar uránérc magyar felhasználásával, hozzák nyilvánosságra a külkereskedelmi szerződéseket és vizsgálják felül a tervgazdaságon alapuló magyar gazdasági életet.
- Teljes ipari munkásság azonnali normarendezését a létminimum megállapítása alapján, és a munkás autonómia bevezetését az üzemekben.
- A beszolgáltatási rendszer felülvizsgálását és az egyénileg dolgozó parasztság támogatását.
- Az összes politikai és gazdasági perek felülvizsgálását, az ártatlanul elítélt politikai foglyok részére a teljes amnesztiát, illetve a hátránybakerültek rehabilitálását.
- Legyen nyilvános tárgyalás Farkas Mihály ügyében¹⁵ és Rákosi szerepének kivizsgálását, valamint az Oroszországban igazságtalanul elítélt és ott tartott magyarok hazahozatalát.
- A néptől idegen címer helyett a régi Kossuth-címer visszaállítását, a március 15-ét és október 6-át nyilvánítsak nemzeti ünnepé és munkaszüneté. Új egyenruhát honvédségünknek.
- Teljes vélemény és sajtószabadság megvalósítását, rádió is, és ennek keretében külön napilapok az új MEFESZ szervezetnek. A régi káderanyag nyilvánosságra hozatalát és eltörlését.
- A zsarnokság és az önkény jelképét, a Sztálin-szobrot azonnal távolítsák el.

Egymásért teljes szolidaritást vállalunk.

A nagygyűlést sok más követte a budapesti, szegedi és debreceni egyetemeken. A Műegyetemen négyezer résztvevő volt jelen, másnapra demonstrációt jelentettek be.

Miskolcon a diáklázadás hatására a DIMAVAG¹⁶ gyár munkásai tanácskozni kezdenek és egy 21 pontos követelést fogalmaznak meg. Átvesszik a gyár felett az irányítást.

1956. október 23., kedd

„Máról holnapra kifordítjuk a világot a sarkaiból!”

A tömegtüntetéseket 13 órakor a kormány először betiltotta, majd 14.30-kor engedélyezte. Több tüntetés kezdődött, az egyik Pesten a Petőfi-szobornál, amelyen az ELTE diákjai vettek részt, a másik, Buda felől indul a Műszaki Egyetemtől a Bem tábornok szobráig. Az első vonal 17 órakor csatlakozik a másodikhoz a Nyugati pályaudvaron, ahol munkások csatlakoznak hozzájuk. 19 órakor a 100-150 000 emberből álló tüntetés úgy dönt, hogy Pest városában a Parlament térre vonul, ahová 20 óra körül érkezik. Ernő Gerő ugyanakkor arrogáns beszédet mond a rádióban.

Aztán Nagy, aki nyaralásáról visszatérve sürgősen visszahívták, 21 órakor beszédet tartott a parlamentben, amelyben nem sok ígéretet tett. egy másik tüntetés résztvevői pedig a Hősök terére vonultak, hogy ledöntsék a Sztálin-szobrot, egy harmadik pedig a Bródy Sándor utcai, rádióhoz ment Gerő beszéde ellen tiltakozni. Este tíz órakor az Államvédelmi Hatóság (AVH)¹⁷ 500-600 fővel tüzet nyitott a tüntetőkre. Elkezdődött a felkelés. A rádió székházat másnap 11 órakor foglalták el a tüntetők. A végeredmény 40 halott a megszállók és körülbelül 200 felkelő között.

A székház védelmére kirendelték a Magyar Néphadsereget is, amelynek a tagjait a tüntetők vagy lefegyverezték, vagy a katonák önként álltak az oldalukra. Éjszakára sok munkás visszatért a gyárakba, ahol leállították a munkát és elvitték a fegyverkészletet, hogy felfegyverezzék vele a munkásmilíciákat. Budapest nagy részén fegyveres küzdelem vette kezdetét a politikai hatalommal szemben.

Ahogy terjedt a budapesti események híre, úgy kezdődött meg az ellenállás vidéken is, Győrben, Miskolcon, az iparvárosokban, nyugaton és Magyarországon északra és keletre.

Az első orosz beavatkozás (24/10)

Október 24

Az országban állomásozó orosz csapatok kora reggel délnyugat felől Székesfehérvárról és délkeleti irányból Ceglédre érkeztek Budapestre több száz T-34-es tankkal és hat-hétezer katonával. Október

¹⁴ Azaz ne pártkáderek irányítsanak.

¹⁵ Farkas Mihály honvédelmi miniszterként volt felelős az 1949 és 1952 közötti perekért.

¹⁶ Diósgyőr közelében ez a gyár több ezer munkást foglalkoztatott, és elsősorban katonai felszereléseket gyártott

¹⁷ Az ÁVO (Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya), a magyar rendőrség állambiztonsági szerve, 1946 és 1950 között volt Magyarország politikai rendőrsége; az ÁVH (Államvédelmi Hatóság) 1950 és 1956 között váltotta fel. A magyar lakosság számára azonban mindkettő ugyanazt jelentette, a rendőri önkényességet, és ugyanolyan gyűlölettel viseltetett irántuk. Ezért a két nevet egymás szinonimájaként használjuk. Az ÁVH 1956-ban 35 000 fő állományú volt, és ügynökeinek átlagos fizetése a munkásoké háromszorosa volt, a természetbeni juttatásokat nem számítva.

22-e óta álltak készenlétben. A katonákat összevonták az Ukrajnából érkező csapatokkal, akik 21-én már Záhonyánál jártak¹⁸. Az ÁVH és az orosz csapatok ellen spontán szerveződött csoportok vették fel a harcot, miközben utóbbiakat próbálták a maguk oldalára állítani. A csata fő helyszínei a Széna tér és Móricz Zsigmond körtér voltak Budán, Pesten pedig a Corvin köz, a Tűztöltő utca, a Ferencvárosi pályaudvar, a Nyugati és Csepel iparkomplexuma.

Aznap a rádióban bejelentik, hogy a kormány élére Nagy Imre kerül, kinyilvánítják a hadiállapotot és felolvassák Nagy Imre orosz hadsereget dicsérő üzenetét (amelyet valójában Gerő írt). Spontán általános sztrájk kezdődik. Budapesten nemcsak a nagy gyárak, de a lakossági és közlekedési szolgáltatók is leállnak.

A spontán általános sztrájk teljes. Budapesten a nagy gyárak mellett minden önkormányzati szolgáltatás és a közlekedés is sztrájkol.

Forradalmi kerületi bizottságok alakulnak például Újpesten, de vidéken is (Győr, Miskolc). Az első budapesti munkástanács az Egyesült Izzó gyárban jön létre Újpesten, majd a Csepel-i fémipari komplexumban. Október 25-től terjednek el az egész országban.

Kopácsi Sándor¹⁹, aki Budapest rendőrfőkapitánya volt 1952-től, átállt a felkelők oldalára és fegyvereket osztott a diákoknak; egységeket szervezett, amelyek a rendőrkapitányságokkal álltak kapcsolatban.

A vidéken mindenütt forradalmi bizottságok, amelyek munkástanácsok, katonák és parasztok képviselőiből állnak, veszik át a hatalmat és lefegyverzik a politikai rendőrséget. A miskolci és a győri rádió a forradalmi erők kezében van. Az első küldöttségeket Nagy kormányához küldik, amely új ígéreteket tesz és megpróbálja rávenni a felkelőket, hogy tegyék le a fegyvert.

Október 25

Szuszlov és Mikoján eltávolítják Gerőt a pártelnöki tisztségből, helyette Kádár Jánost nevezik ki. Nagy Imre és Kádár a fegyverletételért reformokat ígérnek.

A Parlament előtt békés tüntetés zajlik, ahol a tüntetők megpróbálják átállítani a kivonult orosz tankegységeket A minisztérium épületéből azonban az ávós katonák tüzet nyitnak a tömegre, amire válaszul az oroszok minden irányba löni kezdenek. Legalább száz ember veszti életét.

Maléter Pál ezredes, aki korábban még vissza akarta foglalni a felkelőktől a Kilián laktanyát, az események hatására átáll a felkelők oldalára.

Október 26

A küzdelem folytatódik. Mosonmagyaróváron a határőrlaktanya parancsnoka a tüntetők közé lövet, 52 emberrel végeznek.

A felkelők betörnek a börtönökbe, mintegy 5500 foglyot szabadítanak ki. November negyedekéig összesen 17 ezer foglyot engednek el, ezek háromnegyede köztörvényes bűnök miatt ült, negyedük pedig politikai elítélt volt.

Október 27

Megalakul a Nemzeti Kormány: Nagy Imre gesztust tesz a régi pártok felé (kisgazdák, szociáldemokraták). Az első tűzszünet és béke az orosz csapatokkal.

Október 28

A rádióban kihirdetik a tűzszünetet. Nagy Imre felvázolja a kormány programját és az orosz csapatok kivonulását követeli.

Gerő, Hegedűs (volt miniszterelnök), Bata (volt honvédelmi miniszter), Piros (volt rendőrminiszter) a Szovjetunióba távoznak. A kommunista párt új vezetése: Kádár, mint főtitkár és három másik sztálinista (Apró Antal, Hegedűs András, Münnich Ferenc), továbbá Nagy Imre és Szántó György, mint reformisták.

A hadsereg néhány egységénél forradalmi tanácsokat alapítanak.

¹⁸ Lásd T.Méray *Budapest Collection Ce jour-là*. Robert Laffont, 1966, 222. oldal és az azt követő oldalak.

¹⁹ 1922-ben született, szociáldemokrata vezető fiaként Miskolcon, 15 éves korától maga is a párt tagja volt.

Október 29

Az utcai összecsapások és tárgyalások is folytatódnak. A Nagy Imre-kormány új Nemzeti Gárdát alapít, ezzel is a felkelést akarja csillapítani. A Parlamentben tanácskozik az ellenállókkal. Az egyik ilyen tárgyaláson Nagy Imre azt vágja oda Csongovainak, a Tűzoltó utcaiak egyik vezetőjének: „Hát szerinted én nem vagyok ugyanolyan magyar, mint te?!” Mire Csongovai a következőt válaszolja:

„Az meglehet, de most nem az számít, hogy ki a nagyobb magyar, hanem az, hogy ki a nagyobb forradalmár!”

Október 30

Az orosz csapatok megkezdik a kivonulást Budapestről. Zavargások a Köztársaság téren, a Pártközpont épülete előtt, ahova ÁVH-sok menekültek. Mező Imrét, a budapesti párttitkárt kivégzik és sok ávóst meglincselnek. Nagy Imre cáfolja, hogy hadiállapotot hirdetett ki és tovább tárgyal az oroszokkal a teljes kivonulásról. Fenntartásokkal bár, de végül minden forradalmi tanács a Nagy Imre-kormány mellé áll. Sok delegáció érkezik Budapestre. Mindszenty bíboros kiszabadul. Újra alakulnak a régi pártok. 25 új napilapot adnak ki.

Az új kabinet alkotmányos és legitim, miután a területi tanácsok azt jóváhagyták. Nagy, Kádár és Losonczy a volt állampártból kerülnek az élére, Tildy Zoltán és Kovács Béla a kisgazdáktól és Erdei Ferenc a földművesektől, egy helyet pedig a szociáldemokratáknak hagynak.

Mikoján és Szuszlov, a rettegett ikrek Budapestre érkeznek. Azt ígérik, hogy tiszteletben tartják a többpártrendszert, amennyiben az nem veszélyezteti a „szocializmus alapjait”, továbbá támogatásukról biztosítják Nagy Imrét. Valójában a döntés már rég megszületett és jóvá is hagyták: a második orosz intervenció zöld utat kap.

Október 31

A moszkvai rádió arról számol be, hogy az orosz kormány készen áll tárgyalni a csapatok kivonulásáról. A vidéki tanácsok ezzel szemben arról adnak hírt, hogy újabb orosz egységek lépték át a határt. A kommunista pártot feloszlátják, helyébe a Magyar Szocialista Munkáspárt lép.

Maléter Pál és Király Béla, a Nemzeti Gárda vezetője a Kilián laktanyában tanácskoznak egy Nemzeti Védelmi Tanács létrehozásáról, miután Dudás József, a felkelők egyik vezetőjének elfoglalta a külügyminisztérium épületét. Király ellenezte Maléter ötletét.

A kormányban két ellentétes nézőpont ütközött:

Maléter a hadsereg szerepét hangsúlyozza és azt, hogy nem bízik a felkelők irreguláris csapataiban. Király pedig, aki 1944-45 között a hadsereg egyik tisztjeként szolgált, most a Nemzeti Gárda élén feladatának tekinti a katonák és a szabad csapatok egyesítését.

A céljuk egyezik: beolvasztani és irányítás alá venni a felkelő csapatokat, hogy helyre állítsák a rendet és legitimálják a Nagy-kormányt és a magyar államot.

A Ganz-MAVAG, a Láng, a Beloianisz és Egyesült Izzó gyárak delegáltjai gyűlést szerveznek, ahol lefektetik a gyári tanácsok működését, és kilenc pontban összegzik a programjukat. Az első pontban kihirdetik, hogy „a gyár a munkásoké”²⁰, amit a következőkkel egészítenek ki: „a legfelsőbb autoritás a Munkástanács, melyet a munkások választanak meg demokratikus úton”, „a direktorátust és vezetőséget a munkások választják” és „minden lényeges kérdésben – legyen az a bértábla, munkaerőfelvétel, létszámfőlősleg megállapítása, javak elosztása – a munkások tanácsa hoz döntést”.

Találkozó a Kelenföld (XI. kerület) tizenkét gyáranak képviselői között, köztük a Beloianisz, a Gamma, a villamosremíz stb.

November 1

Az orosz csapatok körbeveszik a budapesti repteret. Nagy Imre tiltakozása, az ENSZ-jelentés, Magyarország semlegességének kinyilvánítása és kilépés a Varsói Szerződésből. Győrben a forradalmi tanács feloszlátja a burzsoá pártok szervezte demonstrációt. Kádár, miután kihirdette a „győzedelmes felkelést”, eltűnik. Kormányküldöttség találkozik a csepeli munkástanácsokkal és arra kéri a dolgozókat, hogy álljanak újra munkába.

²⁰ Bob Dent *Budapest 1956 A drama színterei*, 341 oldal.

November 2

Budapest munkástanácsai kihirdetik, hogy november 5-étől újra munkába állnak. A borsodi és miskolci tanácsok egy Nemzeti Forradalmi Tanács felállítását és hatalmának kinyilvánítását követelik, hogy a Parlament helyébe lépjen.

November 3

A Nagy Imre-kormány átalakítása. Maléter képviseli a felkelő erőket és honvédelmi miniszter lesz. A Szabad Kossuth Rádióban beszédet mond Mindszenty bíboros. A Szabad Európa Rádión elhangzik a „Mindszenty bíborost hatalomba!”. Malétert és a magyar hadsereg tisztjeit letartóztatják a Tököli Reptéren, mikor azok az oroszok kivonulásáról mennek tárgyalni²¹.

A második orosz beavatkozás vasárnap 4/11 hétfő 12/11

November 4

Az oroszok csapatai kora reggel megtámadják Budapestet (mintegy 6000 tank és 200.000 ember). Ezek a csapatok már november 1-én átlépték a határt. Az első egységek, amelyek Ukrajna felől érkeztek, áthaladnak Miskolcon majd megérkeztek Budapest délkeleti határába. Szolnokon csatlakoztak hozzájuk a Románia felől érkező egységek. Kádár, aki napokra eltűnt (Moszkvában volt november másodika óta), bejelenti, hogy átveszi a munkások és parasztok kormányát az orosz seregek támogatásával.

A harcok szerte az országban kiújulnak. Nagy Imre a Jugoszláv Nagykövetségre menekül. Teljes az általános sztrájk.

Az oroszoknak jól jön a „baráti országok” támogatása és a Nyugat semlegessége, minden figyelem a Szezei válságra terelődik. Akkor még nem volt tudható, hogy az amerikaiak már október 22-én kijelentették, nem nyújtanak segítséget a magyar forradalomnak!

November 5 – 12

A harcok folytatódnak az országban. Az utolsó ellenállók Pécsen vannak, ahol a bányászok a Mecsek bunkereibe vonulnak vissza és innen zavarják az orosz konvojokat, Csepel munkásnegyedeiben és a salgótarjáni régióban folynak még utóharcok.

November 12-én Újpest Forradalmi Tanácsa kezdeményezi a Központi Munkástanács létrehozását.

Nagy-Budapesti Központi MunkásTanács

November 13

Kádár számos budapesti munkástanács delegációját fogadja, akiknek kizárólag gazdasági hatalmat szándékozik adni. Gimes Miklós, Fekete Sándor és Nagy Balázs megalapítják az FSZSZ-t (Független Szocialista Szövetség)²².

November 14

A Központi Munkástanács (KMT) a sztrájk felfüggesztését kéri. A tanácsok 500 képviselője kijelöli a 22 vezetőt. Ezek a budapesti gyárakból, kerületi és vidéki tanácsokból, például Borsodból kerülnek ki. Részleges sztrájk.

Kidolgoznak egy kezdetleges politikai programot és megfogalmazzák követeléseiket Kádárnak: vonuljanak vissza az orosz csapatok, a többpártrendszer visszaállítása és titkos szavazások bevezetése, a demokratikus kormány megalakítása, valódi szocialista és a legkevésbé sem kapitalista gyárműködés bevezetése, független szakszervezetek életre hívása, az ál-szakszervezetek eltörlése, a sztrájkjog bevezetése, sajtószabadság, egyesülési-, és vallásszabadság.

Kádár a következőt válaszolja: „Minden jogotok megvan ahhoz, hogy ne ismerjétek el a kormányomat. De ez nem számít. Engem a szovjet hadsereg támogat, ti meg azt csináltok, amit akartok. Ha nem akartok dolgozni, az a ti dolgotok. Itt a Parlamentben mindig lesz világítás és lesz mit ennünk.”

²¹ Tököl Csepel szigetén található, Budapesttől 5 km-re délre.

²² A kommunista párt ellenzéki harcosai, a Petőfi Kör szervezői, akik trockisták lettek. Az újságíró Gimest (1917-1958) letartóztatták és a Nagy Imre-perben elítélték, 1958-ban kivégezték. Nagy Balázsnak sikerült Nyugatra menekülnie.

November 15

A KMT a BKV (*Budapesti közlekedési vállalat*) Akácfa utcai irodába költözik át. Balázs Árpádot, a Nagy-budapesti Központi Munkástanács elnökét leváltják posztjáról, miután a sztrájkolókat munkába visszahívó beszédet mond a rádióban, hogy a dolgozók így ismerjék el a Kádár-kormány legitimitását. A tanács körbejárja a gyárakat és magyarázkodik az elégedetlen csoportok gyűlésein. A csepeli Dévénit nevezték ki elnöknek. Az oroszok megkezdik a letartóztatásokat és deportálásokat a Szovjetunióba. Gyakran ártatlan járőkelőket tartóztatnak le és hurcolnak el, állandósítva ezzel a terror légkörét. Vidéken a forradalmi tanácsok hatalma áll szemben a politikai rendőrséggel, akiket az orosz hadsereg támogat.

November 16

Budapest utolsó ellenállási pontja, a Péterfy utcai kórház is elesik.

November 17

Kádár és a KMT második találkozója is eredménytelenül zárul. A KMT a következőt javasolja: „Visszatérünk dolgozni november 19-től, amennyiben a kormány megkezdí tárgyalását a szovjetekkel, azok kivonulásáról és garantálja Nagy Imre visszahelyezését a kormányba”. Kádár megpróbálja az időt húzni.

18 November 18

A KMT találkozója az orosz Grebenyik tábornokkal.

November 19

A forradalmi tanácsok delegáltjait az egész országból Budapestre hívják, hogy megalapítsák az Országos Munkások Tanácsát. Budapesten újraindul a munka, miután sikerül a KMT-nak megállapodnia az üzemi gyűlésekkel. Vidéken majdnem teljes sztrájk volt; a tatabányai bányászok még a bányát is elárasztották vízzel.

November 21

Grebenyik tábornok a KMT tanácskozására 400 tankkal érkezik meg. Az orosz hadseregnek így sikerül megakadályoznia a KMT hivatalos tanácskozását a Sport Palotában, ennek ellenére néhány budapesti és vidéki delegáltaknak sikerül találkozni. A delegáltak fele (javarészt a salgótarjáni, tatabányai és pécsi bányászok) szemrehányást tesz a többieknek, amiért azok visszamentek dolgozni: „Ha dolgozni szeretnétek, hát dolgozzatok, de ehhez sem szemet, sem áramot nem fogunk adni nektek! Minden bányát elárasztunk!”

A Nagy-budapesti Központi Munkástanács ratifikálta a 48 órás sztrájkot, amit a munkások már akkor megszavaztak, mielőtt az oroszok megérkeztek volna a találkozóra. Az összeköttetés a Nagy-budapesti Központi Tanács és a vidéki tanácsok között folyamatos. A bátortalannak mutakozó Dévényi elnököt lecserélik a fiatalabb Ráczra, egy 23 éves munkásra a Beloianisz gyárból. Balit (szintén a Beloianisz gyárból) és Kalocsait (a csepeli növényolajgyárból) nevezik ki alelnököknek.

A KMT napilapot indít, hogy ezzel ellensúlyozzák a Kádár-kormány hamis információit a rádiókban és nyomtatott sajtóban.

November 22

Nagy Imrét letartóztatják a jugoszláv nagykövetségen, ahol menekültként fogadták be.

November 23

A forradalom kitörésének egy hónapos évfordulóján a tanács úgy dönt, hogy senki nem mehet ki Budapest utcáira egy órán át, ezt ellenőrzik is. További orosz csapatok érkeznek

November 25

A KMT és a kormány ülésezik.

November 23-30.: Több találkozó a KMT és az oroszok között.

December 2

Rácztot és Balit oroszok tartóztatják le a Beloiannis gyárban. Válaszul az egész gyár sztrájkba kezd, így azonnal elengedik őket.

December 4

Az üzemi gyűlésen szervezkedni kezdenek egy tüntetést a második orosz beavatkozás ellen. A KMT úgy határoz, hogy ezen csak nők vegyenek részt.

Sebestyént megpróbálják letartóztatni a Magyar Optikai Művekben. A teljes sztrájkot és ellenállást látva azonban a páncélozott autók visszafordulnak.

Tüntetések Budapesten, ahol virágokkal a kezükben nők vonulnak a Hősök terére. A tüntetéseket a KMT szervezte az orosz megszállás első hónapjának megemlékezésére..

December 5

Letartóztatják Gyimes Miklóst. A rendőrség megpróbálja elkapni Balit és Rácztot is, azonban ők sikeresen elbújnak a gyárban. A rendőrség a munkások határozott tiltakozása láttán nem mer intézkedni. Eközben országszerte nagy számban tartóztatják le a Munkástanács tagjait.

December 7

Budapesten virágokkal a kezükben tüntető nők a Hősök terén található emlékműhöz tartanak. A tüntetéseket a KMT szervezte az orosz megszállás első hónapjának megünneplésére.

December 8

Salgótarjánban az oroszok a bányászokra lőnek, számos halálos áldozat.

December 9

A megszállás elleni tiltakozásként 48 órás sztrájkot hirdetnek meg. A kormány betiltja a Nagybudapesti Központi Munkástanácsot és megkezdik a szervezet felosztatását, hiszen „tagjait kizárólag politikai kérdések érdeklik, céljuk pedig egy új hatalmi erő létrehozása az állam végrehajtó szervei ellen”.

A KMT szinte összes letartóztatott tagját szabadon engedik.

December 11

Általános sztrájk. Kádár „párbeszédre” hívja Rácztot és Balit, akiket a Parlamentbe érkezéskor letartóztatnak. Az Értelmiség Forradalmi Tanácsa feloszlik.

December 12

Zavargások Egerben, a korábban letartóztatott munkástanács tagok kiszabadítása.

December 13

Rác és Bali letartóztatása miatt a Beloiannis sztrájkba kezd. Balit szabadon engedik (majd 1957-ben újra letartóztatják), de Ráczt börtönben marad. Az oroszok támogatásával Kádárék újra ellenőrzés alá vonják a teljes országot. A Munkástanácsok számtalan tagját tartóztatják le.

A vég

December 15.: a Kádár-kormány halálbüntetést ígér a sztrájkolóknak.

December 17.: az első halálbüntetések végrehajtása.

December 26.: Marosán nyilatkozata: „legalább tízezer munkást kell megölni ahhoz, hogy megtörjünk a munkástanácsokat”.

1957

Január 8.: a Csepel Művek legfőbb tanácsát felosztatják

Január 11 és 12.: Csepel munkásai sztrájkba lépnek. A rendőrség beavatkozik, áttöri a munkások barikádjait, egy halálos áldozat.

Szeptember: az utolsó Munkástanács felosztatása. A Népszabadságban megírják, hogy a Munkástanácsok ellenforradalmat szítottak

A Tanácsok megalapítása

Általános lázadás

Október 24-e reggelén az általános sztrájk futótűzként terjedt Budapest üzemeiben és vidéken is. A munkabeszüntetés kiterjedt volt, mivel Budapesten már az első harcokban is sok munkás vett részt. Bár a gyárakat fegyveres dolgozók védték, a munkások jelenléte nem volt mindig teljes. Tőke²³ október 25-én írja, hogy gyárának 3000 dolgozójából 800 volt jelen a sztrájk idején. Ennek ellenére minden gyárban a munkások, a személyzet és a mérnökök is megalapították saját szerveiket, a munkástanácsokat és meghozták az első döntéseket.

A fővárosban pár napon belül a munkástanácsok már jelen voltak minden nagyobb gyárban²⁴, ezek kapcsolatba léptek a közfeladatokat ellátó vállalatokkal (víz-, gáz-, elektromosság-, csatornaművek), a szolgáltatászektorral (az IBUSZ utazási ügynökséggel és annak hoteljeivel), a minisztériumokkal és még a Nemzeti Bank tisztviselőivel is, így a dolgozók november 4-éig kaptak fizetést. Továbbá megalakult 16 adminisztratív, kerületi tanács.

Miskolcon jött létre az első vidéki munkástanács, amelyet a DIMAVAG gyár munkásai hoztak létre október 22-én. Ezt követően minden megyében létrejöttek a munkástanácsok. Sok városi tanács alakult, például Győrben, Debrecenben, Szegeden, Pécsen, Veszprémben, Szolnokon, Sopronban, Dunapentelén, Dorogon, Tatabányán és Salgótarjánban.

November 4-e és a második orosz beavatkozás után a tanácsok Budapesti központtal szervezték meg magukat először kerületi, majd városi szinten, így jött létre a Nagy-budapesti Központi Munkástanács november 11-én. Ennek a tanácsnak sok vidéki delegált tagja is volt.

Mielőtt rátérnénk a Központi Munkástanács megalakulására, említsünk meg pár munkástanácsot, s taglaljuk, hogyan jöttek létre, hogyan működtek és végül hogyan számolták fel őket

Újpesti Kerületi Tanács

Az Újpesti Kerületi Tanács október 24-én azután alakult meg, hogy munkások az éj leple alatt fegyverekre tettek szert. A kerületi városháza irodáiban egy néhány száz főből álló, informális tanácskozáson Kósa Pált²⁵, 35 éves ácsot választják meg elnöknek. A tanácskozások nyilvánosak voltak, döntéshozatali joga azonban csak a résztvevőknek volt. A előterjesztések számából ítélve a visszahívható képviselők megválasztása gyorsan lezajlott. A kerület gyári munkásai felfegyverkezve érkeztek, ami tekintélyt adott a 35 főből álló tanács határozatainak.

Péterfi Miklós²⁶ résztvevő szerint az atmoszféra nagyon hasonló lehetett, mint „a Téli Palotában 1917-ben”. Sok „kívülálló” például a Petőfi Körből érkezett Krassó Miklósfel is szólalhatott október 26-án, amelyben a tanácsbizottságot támogatta²⁷. A tanács nemcsak a párbeszéd platformja volt. Munkásvédelmi csapatokat szerveztek, melyeknek feladata a munkások védelme és a rend fenntartása volt; egy 30 fős csoporttal megszervezték a bebörtönzöttek felügyeletét (ávósokat, a sztálinista párt vezetőit, gyárvezetőségi tagokat hallgattak le); döntéshozói testületet hoztak létre, továbbá csoport alakult a propaganda terjesztésére és csoport a gyárak közötti kommunikáció elősegítésére. További harcoló csapatokat szerveztek meg, és még a vízügyrendőrségnek is alakítottak bizottságot.

A tanács sok különböző, gyakran egymásnak ellentmondó politikai álláspont helyszíne volt, de abban mindenki egyetértett, hogy ki kell lépni a Varsói Szerződésből, november ötödikén a dolgozók térjenek vissza a munkába (ezt a döntést még az oroszok második beavatkozása előtt hozták), továbbá nem támogatják a Nagy Imre-kormányt.

Mikor az oroszok november 4-én visszatértek, a bizottság kiharcolt egy megállapodást velük, miszerint nem léphetnek be a kerületbe. Ennek ellenére november nyolcadikán a szovjet csapatok megszállták a kerületet és egyetlen nap alatt felszámolták az ellenállást. November 12-én újabb tárgyalást

²³ Lásd Tőke Ferenc Etudes-ben (Brüsszel, 1960/3.szám) megjelent írását, Mik voltak a magyar munkástanácsok? címmel. Kiadta Jean-Jacques Marie és Nagy Balázs (Pologne-Hongrie 1956, EDI, Párizs, 1966.) Ebből az írásból jelentek meg részletek már magyarul több helyen is, például a Szemle c. folyóiratban, <http://www.elib.hu/16600/16652/16652.pdf?fbclid=IwAR1wzWEqKLasIRMBGu9VwVilebCBNw6EuCocHK5efKUZ5vfEWw2H9rb4UEY>

²⁴ Az első tanács az Egyesült Izzó gyárban alakult meg október 24-én, ezt követte a Gamma Optikai Művek, a Danuvia Szerszámgépgyár, az Óbudai Hajógyár, az Orion, az Ikarus és másnap a Beloianisz, a Telefongyár és Csepel.

²⁵ Kósa a kommunista párt keményvonalas tagja volt 1945-től.

²⁶ Bob Dent, Budapest 1956. A dráma színterei, 351. oldal. Magyarul: Budapest 1956. Európa, Budapest, 2016.

²⁷ Ugyanez a Krassó volt az első, aki november 14-én, az Egyesült Izzó gyárban tartott gyűlésen javasolta a Központi Tanács létrehozását.

kezdeményeztek, mialatt letartóztatták a bizottság tagjait. Egészen 1959 májusáig nem volt bírósági tárgyalásuk, Kósát és hat másik társát azonban halálra ítélték. Az ítéleteket 1959 augusztus 5-én hajtották végre, 24 másik tanácstagot húsz év börtönre ítélték.

Az Egyesült Izzó Újpesten

A gyárat 1901-ben alapították, hogy lámpákat és szelepeket gyártsanak. Újpesten ez a gyár volt a munkásság legerősebb bástyája. 1956-ban 4 000 munkást foglalkoztatott. A üzemi bizottság október 24-én alakult meg, az általános sztrájk első napján. Október 27-én hozták nyilvánosságra első döntéseiket és bejelentették, hogy elfoglalták a gyár területét. Első lépésük volt megválni a cég vezetőségétől, bezárták a személyzeti részleget²⁸ és megsemmisítették az archívumot, eltörölték a darabbért és megemelték a fizetéseket. Egy 71 tagú bizottság került a sztrájk megszervezésének élére. Garai Lajos, az egyik tanácstag kijelentette²⁹

November 14-én a gyár 400 delegáltat küldött a Nagy-budapesti Központi Munkástanács megalapítására.

Csepel

Csepel városa, a Csepel-sziget északi részén terül el, Budapest része volt 1950 óta. Csepelen 1892-ben Weiss Manfréd hozta létre a tölténygyárat, majd fokozatosan a város legnagyobb ipari komplexumává nőtte ki magát, ami a Dunáig terjeszkedett. A különböző gyárakban összesen negyvenezer munkás dolgozott.

A csepeli munkások mindig a küzdelem élvonalában álltak már a huszadik század elejétől fogva: az elsők között harcoltak az 1919-es tanácsforradalmak idején, a Horthy-rezsim ellen szervezett sztrájkok alatt 1943 novemberében, és ott voltak 1945-48 között is. A várost „Vörös Csepel” néven kezdték el emlegetni.

Bár 1956-ban a munkások 27 százalékának már kevesebb mint öt év volt a szolgálati ideje és 50 százalékuk nem dolgozott még 1949-ben, az új generáció nem kevésbé volt lázadó a cégek despotái ellen, mint idősebb baloldali szociáldemokrata vagy a kommunista elvtársaik.

A munkástanácsok Csepelen október 25-én alakultak meg, az ipari komplexumon belül: mind a 18 gyárban, s egyéb részegységeket belül.

A lőszergyárban Nagy Elek³⁰ volt a központi figura, akit először a gyár delegáltjává, majd az ipari komplexum és végül a KMT képviselőjévé választottak október 31-én. A komplexum másik nevezetes munkás delegáltja Bácsi József volt³¹, Tőle tudjuk, hogy a tanácsok megalapítása teljesen spontán módon történt meg, kihagyva a Pártot, annak ellenére, hogy a KMT munkásainak negyven százaléka veterán párttag volt még ekkor. A csepeli tanácsok megalakulásuktól fogva fenntartásokkal kezelték a Nagy-kormányt, bár egyértelműen elutasító kinyilatkoztatást nem tettek. Általános javaslatuk egy Nemzeti Munkástanács megalapítása volt, a „termelők parlamentjének” létrehozása³².

A tanács programja a következő pontokból állt:

- A gyár a munkások tulajdona. A tanács bizonyos összeget fog megfizetni az államnak a termelés és profit után.
- A gyár legfelsőbb irányítási szerve a munkások által demokratikusan megválasztott Munkástanács.
- A Munkástanács saját maga választja ki a végrehajtói bizottságot, mely 3-9 főből áll és felügyeli a Munkástanács munkáját, végrehajtja a tanácskozások alatt meghozott döntéseket.
- Az igazgató elszámolással tartozik a Munkástanács felé minden, a gyár életéről szóló üggyel kapcsolatban.
- A Munkástanács az alábbi, kizárólagos jogokkal ruházza fel önmagát:
- – minden projektet, feladatot a cég irányába ők hagynak jóvá,

²⁸ Napjaink HR-es részlegének megfelelője.

²⁹ Bob Dent, *op. cit.*, p. 339.

³⁰ Nagy Elek (1926-1994) 1957 januárjában letartóztatják, 1958-ban 12 éves börtönbüntetésre ítélik, 1963-ban szabadult.

³¹ Bácsi József, született 1926-ban, 1957 januárjában letartóztatták, 1958 februárjában 10 évre ítélték, 1963-ban szabadult.

³² Bob Dent, *op. cit.*, p. 351.

- – az alaphér szintjét és a bérrendszert ők határozzák meg,
- – kizárólagos döntési joguk van a külföldi szerződésekkel kapcsolatban,
- – minden hitelezett projekt, feladat sorsáról ők döntenek.
- – A Munkástanács dönt minden a gyárban dolgozó munkás munkaviszonyáról.
- – A Munkástanácsnak joga van belenézni a könyvelési anyagokba és meghatározni a termelés irányát.
- – A Munkástanácsot minden szociális kérdésbe be kell vonni.

Az első hét legfontosabb kérdése, miután az orosz csapatok elmentek, hogy folytassák-e a sztrájkot. Ebben a lényeges kérdésben a csepeli tanács „centrista” álláspontot képviselt. A munkába való visszatérést javasolták, szemben Budapest többi tanácsával, amelyek tovább folytatták a sztrájkot. Ez megosztotta a KMT-t. Egy másik vélemény szerint kizárólag azzal a feltétellel mennének vissza munkába, ha az utolsó orosz katona is elhagyja az országot. Sok vélemény ütközött, Bácsi József elmondása alapján még az ipari komplexumon belüli vélemények sem voltak egységesek.

Leginkább a Pannónia motorgyárban és az acélüzemben váltott ki ellenállást a munkába való visszatérés ötlete, hiszen – Bácsi elmondása alapján – ezekben a gyárakban volt a legelnyomóbb, legkizsákmányolóbb vezetés és apparátus október előtt. Csakúgy, mint a többi városi munkástanácsban, úgy Csepelen is az első lépések egyike volt a személyzeti részleg elbocsátása és az archívum elégetése.

November negyediké után ismét sztrájkba kezdtek és ez a sztrájk kitartott még akkor is, amikor az orosz tankok már az ipari komplexum utcáin jártak.

November 14-én, a KMT megalapításakor a csepeli Dévényi Józsefet választották meg elnöküknek. Posztjáról hamar leváltották, ugyanis Kádárral szemben túlságosan békülékenynek mutatkozott. Nagy Elek és Bácsi József elmondása alapján a csepeli tanács nem őt jelölte az elnökségi szerepre. Ez félreértésekre adott okot a csepeli tanácsok és a KMT között.

November 21-én, amikor az oroszok leállították a KMT gyűlését a Sportpalotában, a tanács 48 órás sztrájkot hirdetett. Bár Csepel csatlakozott a sztrájkhoz, Nagy Elek és Csepel Központi Tanácsa közösen fogalmazták meg nemtetszésüket:

„a sztrájk olyan nehézfegyverzetünk, melyet sokkal elővigyázatosabban kell használnunk”, ezután delegáltjaikat felelősségre vonták és újakat választottak.

Hasonló ellentétek alakultak ki az általános sztrájk idején a KMT és Csepel tanácsai között december 11-12-én. A sztrájk végül sikerrel lezajlott Csepelen, többek között azért is, mert ugyanekkor a rendőrség a tüntető bányászokra lőtt Salgótarjánban.

December 14-én letartóztatják a KMT tagjait, a csepeli tanácsok azonnal követelik a szabadon engedésüket. Kádár a csepeli tanácsok elleni puccsra készül, akik végül felismerték vereségüket: nem tudják egyszerre fenntartani az autonóm működést, miközben Kádárral is tárgyalnak. A csepeli (központi) tanács, a 18 munkástanácsával végül 1957. január 8-án oszlatta fel magát.

Január 11-én egy üzemi gyűlésen egy rendőr megöl egy fiatal munkást. Válaszul a munkások totális sztrájkot hirdettek meg és barikádokat emeltek. A vezetés által hívott gépfegyveres biztonsági erők áttörtek a barikádokon. Bácsi József „elkeseredett küzdelemként” írta le az összecsapást.

Telefongyár

A gyár a XIV. kerületben működött 3 000 munkással, történetének összefoglalásához Tőke Ferenc³³ vallomását vesszük alapul, aki munkafelügyelő, gyári delegált és a KMT alelnöke volt a forradalom alatt. A tanácsot október 25-én alakították meg 800 munkás részvételével. A vezetősége 25 munkásból állt. A munkástanácsban az elnök és titkár kivételével egyetlen pozíció sem volt örökérvényű, mindenki leváltható volt. Minden posztra két-három tagot jelöltek ki a gyár különböző területeiről. A tanács tagjai közül összesen 19-en voltak kétkezi munkások.

A munkástanács fele fiatal, 23 és 28 év közötti dolgozó volt. „Sok forradalmi akcióban vettek részt, tüntettek, ledöntötték Sztálin szobrát, a Rádió előtt harcoltak. Az ő kiállásuknak és forradalmi szellemiségüknek köszönhetően inspiráltak minden dolgozót a gyárban.” Sőt, a tanácstagoknak 90%-a párttag is volt ekkor még, sok közülük aktív, keményvonalas. „Ennek ellenére a dolgozók megbíztak bennük; tudták, hogy számíthatnak rájuk. Akármilyen jöhetett, ők mellettük álltak.”

³³ Tőke Ferenc 1930-ban született, 1946-ig szociáldemokrata, 1949-től a Kommunista Párt tagja.

A Borsod Megyei Munkástanács

Ez a tanács 1956 október 25-én alakult meg Miskolcon a megyei hivatal irodájában. Vezetői Papp Miklós és Nagy Attila voltak, Földvári Rudolf³⁴ és a DIMAVAG gyár delegáltjai pedig Nagy Imrével tárgyaltak Budapesten. Az egyetem melletti alakuló ülésen minden résztvevő azonnal támogatta az általános sztrájk ötletét. 150 főből álló munkásörseget szerveztek meg, akik fenntartják a közbiztonságot és támogatják a dolgozókat a munkástanácsok létrehozásában. Ennek eredményeként a munkástanácsok képesek voltak működtetni a gyárakat és segíteni a községeket teljes Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

Október 26-án, miután elfoglalták a rendőrség központját, a kerületi munkástanács adminisztrációja a helyi irodákban rendezkedett be, ezzel is jelezve a forradalmi erők hatalmát. Bár a munkástanács már a legelején megszervezte védelmi erőit, nem tudták megakadályozni az október 27-én bekövetkezett összecsapást a tüntetők és az ávósok között

A munkástanács irányította a megyei bizottságot, elfogadták a munkások követeléseinek 21 pontját programjukként.

November 5-én a munkástanács tárgyalta a várost megszálló szovjet erők parancsnokaival, mindegyiküket letartóztatták és Ukrajnába deportálták őket. Grósz Károly³⁵ vasökle alatt a sztálinista párt újrászerveződött, de a folyamatos sztrájk elérte, hogy meghátráljon: a munkástanács letartóztatott tagjait szabadon engedték november közepén, egyesek még szerepet is kaptak az új városvezetésben és a gyári tanácsban, amelyet végül december 9-én feloszlattak.

A hadi szerepvállalás kérdése

Általános összegzés

Az első összecsapások október 23-24 éjjelén kezdődtek meg a rádió székháza előtti zavargások után. A felkelők hamar felfegyverezték magukat és harcba szálltak először az ÁVH katonáival, majd az orosz hadsereggel.

Fegyvereket adott a felkelőknek a rendőrség és a hadsereg is, és a csepeli gyárak is sok munkást láttak el. Sokat fegyvert a MOHOSZ telepeiről, raktárakból vittek el a II., V., VI., VIII., IX., XIV. és XX. kerületből, illetve a gyártóüzemekből (például a XI. kerületi Gammából).

A Budapestre érkező orosz katonák minden irányból támadták az ellenállókat, fő feladatuk a hidak ellenőrzése volt. Abban az időben a budapesti hidak voltak szinte a kizárólagos átjutási pontok az ország keleti részéről a nyugatra. Ez meg is indokolja a harcok helyszíneit Budán, a Széna téren, a Móricz Zsigmond körtéren, a pesti oldalon Újpesten, a Nyugati- és Keleti pályaudvarok környékén, Kőbányán, az Üllői út és Ferenc körút/József körút vonzáskörzetében (például a Corvin-mozinál, a Kilián laktanyánál, a Tűzoltó utcában), Kispesten a Vörös Csillag Traktorgyár körül, Ferencvárosban a pályaudvar környékén, Pesterzsébeten a Határ útnál és Csepelen.

A harcok teljesen spontán módon alakultak ki, és ugyanez mondható el az ellenállás összetételéről is. Nem volt összehangolt koordináció még napokkal később a csoportok között és városi szinten sem. A felkelők az ellenállást a gyülekezőhelyeken kezdték meg, például a Corvin-mozinál, a Kilián laktanyánál, a Széna téren vagy Budán, ahol főleg a Ganz gyárban gyülekeztek a fegyveres ellenállók. A munkások a tűzharcok között a gyárban tudtak pihenni

Budapest

A Széna téri csoport

A fegyveres összecsapások közepe a Moszkva tér/Széna tér (a két tér egybefüggő) volt, és innen egészen a Margit hídig elnyúlt az egyik irányba, míg a Déli- pályaudvarig a másik irányba (a Moszkva tértől délre). Ez nagyjából 2 km. A felkelők a Ganz elektromossági gyárból kaptak támogatást (a gyár négyezer munkást foglalkoztatott), illetve a Maros utcai ÁVH elfoglalt barakkjaiból.

Az egyik fiatal, 19 éves ellenálló így emlékszik vissza³⁶: „Senki nem kérdezte, hogy miért jöttél vagy mentél el. Mindenkinek adtak fegyvert, aki harcolni akart. Ha valaki elfáradt, elhagyta a pozícióját és hazament, fegyverrel vagy anélkül. Minden az egymás iránti bizalmon és elkötelezettségen állt. Nem volt parancsba adva semmi.”³⁷

³⁴ Földvári Rudolf miskolci párttitkár volt, és az állampárt reformista szárnyához tartozott.

³⁵ Aki 1987-88-ban miniszterelnök lett, majd 1989-90-ben a sztálini párt utolsó főtitkára.

³⁶ Erzsébet Marton. Bob Dent, *op. cit.*, p. 76.

Szemanuk szerint nagyjából kétezer ellenállóból állt a csoport.

A harcok október 24-én kezdődtek és egészen október 29-ig kitartottak, majd novemberben 4-e és 7-e között folytatódtak. Az első összecsapások során a felkelőknek gyalogos csapatokkal kellett felvenni a harcot, az oroszok mellett a magyar hadsereggel is számolniuk kellett, akik le akarták szerelni őket. Novemberben azonban már orosz tankokkal és egy totális haderővel szálltak szembe és nem tudták folytatni a küzdelmet.

Egy másik ellenálló szerint a felkelők általános ideológiája a „jugoszláv típusú szocializmus” volt munkástanácsokkal kiegészítve³⁸. A csoport vezetőjlt Szabó Jánosnak nevezték, aki futárként dolgozott, s már az 1919-es forradalomban a Vörös Hadsereg tagjaként harcolt és később őrnagy lett a magyar hadseregben. 1945 és 1948 között párttag volt, ám 1948 után hónapokra börtönbe zárták. Az 1956-os küzdelmet egyfajta antisztálinista internacionálénak gondolta: „Az orosz katonák, akiket mi most megölünk épp annyira hősök, mint mi. A vezetők bűne az, hogy mindenkit egymás ellen fordítanak.” Letartóztatása után 1957. január 19-én halálra ítélték majd kivégezték

A Móricz Zsigmond körtéri csoport

A harcoló civileknek, nagyjából 300 főnek itt sem volt megszervezett alakulata. A harcok kevésbé intenzíven kezdődtek meg október 25-e és 29-e között (gyakran az ellenállók lövések leadása nélkül csak őrködtek és szórólapokat osztogattak az orosz katonáknak). November 4-én és 5-én az összecsapások erőszakossága fokozódott, 140 orosz katonát öltek vagy sebesítettek meg. November 6-án a teret így is elfoglalták az oroszok.

A Tűzoltó utcai csoport

Ez az utca párhuzamosan fut az Üllői úttal, mellette pedig a Kilián laktanya áll. Az utca Ferencvárosban, egy javarészt munkások lakta kerületben helyezkedik el. A Tűzoltó utcai csoport az orosz csapatok vonalai mögött is tudott harcolni, köszönhetően a Corvin-negyed alatt futó pincerendszernek. Csakúgy, mint a legtöbb csoport, a Tűzoltó utcaiak is spontán verbuválódtak. A csoport vezetői³⁹: Angyal István és Csongovai Per Olaf a csoport szellemiségének egyértelmű antisztálinista irányt adtak, senki nem akart magántulajdonban levő gyárakba visszamenni dolgozni. Angyal 1928-ban született és túlélte az auschwitzi haláltábor. Építésvezetőként dolgozott és tagja volt a Petőfi Körnek. November 7-én a Nagy Októberi Szocialista Forradalomra emlékezvén kifüggesztette a vörös zászlót. Csongovai 1930-ban született, militáns párttag volt, filmtechnikusként dolgozott. A munkástanácsokban való részvételét az 1917-es szentpétervári gyári bizottságok és az 1936-os spanyolországi forradalom ihlették. A csapatban volt egy orosz és nagyjából húsz besorozott ÁVH-s is, akik csatlakoztak a felkeléshez.

Legnagyobb tévedésük az volt, hogy elhitték, lehetséges tűzszünetet kötni az oroszokkal. Angyalt november 16-án tartóztatták le a Péterfy utcai kórházban, 1958-ban kerül bíróság elé, december 1-én kivégezik. Csongovainak sikerült nyugatra menekülnie

A Corvin-mozi

A mozi környéke ideális terep volt az utcai harcoknak, sok ház adott védelmet, sok sikátor nyújtott takarást, hátul pedig a Práter utcai iskola volt a menedék. Október 25-én egy nagyjából ötven fős csoport foglalta el a teret, melynek vezetője Iván Kovács László volt⁴⁰ Október 28-ára a csoport 800 főre duzzadt, október 29-ére pedig már 1000-1200 felkelőből állt.⁴¹

A sztálinisták megpróbálták bemocskolni ezeket a lázadókat és lumpen csőcseléknek csúfolták őket⁴², A beszámolók alapján azonban a csoport 90%-a munkásokból állt, 30 százalékuk szakképzett volt, harmaduknak volt már dolga a törvénnyel, az esetek felében kisebb stiklik miatt. A bosszúszomjuk és a küzdelem iránti elköteleződésük vitathatatlan volt. Október 25-e után sok kiszabadult roma csatlakozott a

³⁷ Jenő Fónay. Bob Dent, *op. cit.*, p. 76.

³⁸ Akkoriban a Tito vezette sztálini rezsim Jugoszláviában a gyárak munkások általi öngazgatását hirdette. Ez természetesen csak színjáték volt.

³⁹ Csongovai, Bob Dent, *op. cit.*, 230. o., elmagyarázza, hogy ők nem a harcosok csoportjának választott vezetői voltak, hanem olyan személyek, akiket napról napra választottak ki képességeik alapján.

⁴⁰ Azaz egy kiválasztott, nem választott vezető irányítása alatt működik.

⁴¹ Ez arra kényszerítette a felkelőket, hogy gyorsan specializálódjanak és komolyan szerveződjenek. Így a Práter utcai iskola egy folyamatosan működő Molotov-koktélgyárrá vált.

⁴² László Eörsi « *Corvinisták* » Bob Dent, *op. cit.*, p. 200.

küzdelmekhez. Az egyikük volt Csányi Sándor, akit 1956 végén letartóztattak, majd elítéltek és 1959-ben kivégeztek⁴³.

A felkelők általában fiatalok voltak. Pongrácz Gergely 24 éves volt, Kovács 26, de a legtöbbjük húszéves vagy annál is fiatalabb. Akárhány évesek is voltak, elképesztő bátorságról és kiállásról tettek tanúbizonyságot. Molotov-koktéjaik hatásosnak bizonyultak az orosz tankok ellen. Bár a legnépszerűbb csoport voltak, kevésbé voltak tudatosak és egységesek – ettől függetlenül néhány lelkes vitára azért sor került⁴⁴.

A politikai nézetkülönbségek megosztották őket és végül november elsején Kovácsot kitiltották a csoportból, őt ugyanis „túlságosan baloldalinak” tekintették. Helyére Pongrácz lépett. Az igazi véleménykülönbséget azonban az okozta, hogy elfogadják-e a paktumot Maléterékkal, Pongrácz pedig abszolút ellenfélnek tekintette őt. Bár a harcosok ellenségesen viselkedtek az AVH-val szemben, a fogságba esett orosz katonákkal szemben sokkal elnézőbbek voltak: azok, akik nem akartak semlegesek maradni, visszakerültek az orosz nagykövetségre.

Mint Budapest más részein, ha az első héten a harcosok egyenlő feltételekkel küzdöttek az oroszokkal vagy legyőzték őket, november 4. után a helyzet megváltozott, annál is inkább, mert az Üllői út/József körút kereszteződése stratégiai jelentőségű volt, és meg kellett szüntetni. Két nap alatt a harcosok túlerőben voltak.⁴⁵

A Kilián laktanya

Az Üllői út és Ferenc körút sarkán elhelyezkedő Kilián-laktanya volt a hadsereg tartalékos műszerészeinek központja. Nagyjából 1000 katona tartózkodott itt, a parancsnokuk Maléter Pál volt. Október 23-án éjjelen sok felkelő jelent meg fegyvereket kérve, végül 300 katona csatlakozott is hozzájuk. Ezt követően sok felkelő a laktanyában szállt meg.

Maléter október 25-én elhatározta, hogy öt T-34-es tankkal visszaveszi a „laktanyáját”. Amikor az akciója összecsapásba torkollott, Maléter kiszállt a tankjából, amit a felkelők úgy vettek, hogy megadta magát. Maléter a felkelők oldalára került, az öt tankkal egyetemben. Az újságok Magyarországon és külföldön is a Kilián-laktanyát jelölték meg az ellenállás központjának, bár nem volt jobban központja ez a helyszín, mint bármelyik másik.

Maléter Pált a kormány előléptette, ennek hátterében pedig az a szándék állt, hogy a presztízsével lefegyverezzék az ellenállókat. Az október 31-i tanácskozáson Maléter bejelentette⁴⁶, hogy a felkelőket szeretnék a katonaságba sorozni, a javaslat viszont hűvös fogadtatásra talált, Pongrácz is élesen bírálta őt. November 3-án letartóztatják az oroszokkal folytatott tárgyalás során, 1958 júniusában pedig kivégezik. A Kiliánban maradt felkelőknek november 4-én tűzvész miatt menekülniük kellett a laktanyából.

Csepel

Csepelen a harc október 24-én reggelén kezdődött, amikor tüntetők egy csoportja rátámadt egy katonai kiképző központra, majd elfoglalták a rendőrség épületét, feldúlták a párttitkárságot és elvitték a fegyvereket.

Október 26-án a küzdelem a felkelők és a magyar hadsereg között zajlott, akiket 40 ÁVH tiszt segített. A hadsereg október 28-án visszafoglalta a rendőrséget. A környéken október 31-e után enyhültek az összecsapások, de a második orosz közbeavatkozás során ismét intenzívvé váltak. A gyárkomplexum magját az oroszok a Gellért-hegyről bombázták. A harcok az egyesült munkások és katonák és az orosz sereg között zajlottak. A jól felszerelt munkások november 6-án két gépet is megsemmisítettek. November 9-én az oroszok egy végső támadást indítottak, a felkelők elszántsága ellenére a rend estére helyreállt Csepel utcáin.

⁴³ Csányi (1929-1959) Bob Dent, *op. cit.*, p. 330.

⁴⁴ Andy Anderson a Hungary 1956 című könyvében írta le azt az anekdotát, hogy a felkelők egyik alakalommal annyira belefeledkeztek a vitába, hogy nem vették észre a közeledő orosz tankot. Az Anderson könyvből egy részletet kiadott a Barikád Kollektíva (http://barricade.epizy.com/osztalyharc_tortenete/anderson-56-hu.html), a Részeg Hajó is átvette ezt a szöveget.

⁴⁵ Kovács (1930–1957) november után bujkált, de 1957 februárjában illegális tevékenységbe kezdett: röpcédulákat osztogatott és politikai csoportot alapított, amelynek célja Maléter megszökésének elősegítése és a fegyveres harc újraindítása volt. Március 12-én letartóztatták, augusztus 22-én ítélték el, december 30-án pedig kivégezték. Pongrácz (1932–2005) sikeresen elmenekült az Egyesült Államokba.

⁴⁶ Jelen voltak Kopacsi Sándor, Szabó János, valamint több harci csoport és gyártanács képviselői.

Első számvetés

Tulajdonképpen mennyi ember harcolt az ÁVH, a magyar hadsereg katonái vagy az oroszok ellen ebben a két hétben?

Budapesten nagyjából 30 ezer, vidéken nagyjából 10 ezer ember vett részt a küzdelmekben, de ez nem állandó 40 ezer embert jelentett.

A felkelők oldalán az áldozatok száma az első héten (beleértve azokat a civileket is, akik nem vettek részt konkrét harcokban) 2700-ra tehető⁴⁷. Összesen 20 ezer halott volt és több mint 2500 orosz katona esett el.

A represszió következményei a következők voltak:

- 500 halálos ítéletet hirdettek, amelyből 350-et végrehajtottak. A kivégzettek között 229 embert a harcokban való részvételért, a többi pedig „egyéb bűncselekményekért” végeztek ki. Háromnegyedük fiatal, húszas éveikben járó munkás volt.
- 35 000 embert tartóztattak le, 26 ezret vittek bíróság elé és 22 000 vádlottat ítélték különböző büntetésekre, 11 000 ember kapott öt évnél hosszabb börtönbüntetést. 1963-ban az elítéltek többsége amnesztiát kapott.

A megtorlás mértéke nagyon különböző volt. Először a csoportok vezetőit, majd magukat a felkelőket ítélték halálra, annak ellenére is, hogy sokan pártkatonák voltak. A gyári tanácsok vezetőit, csupán” tíz és húsz év közötti börtönbüntetésre ítélték.

Körülbelül 170 000 ember emigrált Ausztriába és 20 000 Jugoszláviába.

⁴⁷ Bob Dent, *op. cit.*, p. 84.

ELEMZÉS

A Nagy-budapesti Központi Munkástanács programja és gyakorlata

Mielőtt hozzálátnánk kielemezni és kritizálni a Központi Munkástanácsok (KMT) programját és gyakorlatát, érdemes szót ejteni a társadalmi körülményekről. A győzedelmeskedő sztálinizmus idején a keleti blokk országában a társadalmi mozgalmak nem egy abszolút ideálból, utópiából építkeznek, hanem a valós társadalmi kondíciókból.

A tőke csak egy tényező a sok közül, a kapitalista társadalmak berendezkedése és dominanciája minden országban más és más. A feudalizmus például Németországban a 19. század végéig dominált, Japánban pedig a feudális viszonyrendszerek 1868 után nagyvállalatokban éltek tovább. A II. Világháború után, az orosz befolyás korában a sztálinizmus hirdette azt, hogy a társadalomban a hatalmat a munkások gyakorolják, és hogy a létező szocializmus megteremtése egyre valóságosabbá válik.

A magyarországi munkások 1956-ban megpróbálták eltörölni a bürokráciát és a társadalmi hatalmat kívánták gyakorolni. Ennek ellenére nem sikerült nekik kitörni a bürokráciából és nem jutottak tovább a termelés irányításán túl.

A gyakorlat jó oldala az volt, hogy elutasították, hogy a bürokrácia szervezze az életüket, ehelyett önmaguk kezdték el kollektívan szerveződni. A gyakorlat rossz oldala pedig pontosan ebből következik: csupán a bürokráciától akartak megválni és a vezetők–vezetettek rendszerét megdönteni, ebből adódóan a kapitalizmus bírálata elmaradt, az osztályviszonyok rendszere pedig fennmaradt.

1956 paradoxona az volt, hogy pont két proletár forradalmi ciklus között történt meg: a munkásönigazgatás forradalmának számító 1917 és 1921 között és a sztálinista blokkot megrengető 1968 és 1976 között.

A keleti blokk országában a kapitalista berendezkedés nem volt képes úgy fejlődni, mint nyugaton. Ennek oka leginkább abban keresendő, hogy míg a nyugati országokban a kapitalista fejlődés konfliktusok során hódított teret, addig a keleti blokkban látszólagos egység uralkodott. A rendszer erővel dolgozott, elég csak Sztálin tisztogatásaira gondolnunk. Ezzel biztosították az uralkodó osztály dominanciáját, meghatározták a fejlődés irányát (a kapitalista berendezkedés határain belül) és meghatározták a társadalmi haladás irányát.

Ezek a berendezkedések megtagadtak mindeféle fejlődést és nem kínáltak alternatívát a maguk helyébe, mert olyan országokban domináltak, ahol nem ismerték a burzsoá demokráciát (kivéve Kelet-Németországot és Csehszlovákiát a két háború között). A bürokrácia azokat kebelezi be, akik több jogot és változást követelnek és a társadalom megszervezésének átalakítását akarják. Ilyenformán a proletariátust sikerült az előző forradalmi hullám elért eredményeinek határai között tartani.

1956-ban azonban a magyar munkások megelőzték a korukat. Tanulmányozták a keleti blokk országainak osztályviszonyait és azt a konklúziót vonták le, hogy ezekben az országokban a bürokrácia rendszerét létrehozók a kizsákmányoló osztály, ők, azaz a munkások pedig a kizsákmányoltak.

A munkások egy olyan hullám közepén találták magukat, amelyik majd 35 évvel később ledönti a berlini falat és megroppantja a Szovjetunió rendszerét. A magyar dolgozók különösen nehéz körülmények között kényszerültek további kérdések megválaszolására, mint például, hogy hogyan fogják megszervezni az emberi tevékenységeket, de erre már nem volt idő. A katonai intervenció és a túlélésért folytatott harc „elterelte” a gondolataikat.

Ha a tanácsok tovább fenn tudtak volna maradni, akkor egészen bizonyosan decentralizáltabbak lettek volna. A többség valószínűleg hajlott volna egy olyan szerveződés felé, mint a lengyelországi Szolidaritás Független Szakszervezet (Solidarność) volt 25 évvel később, egy kisebbség pedig radikalizálódott volna.

Térjünk vissza a KMT programjára. A társadalom megszervezésére irányuló elképzelésben három szint van:

- a vállalkozások szintjén a szakszervezetek megvédik a munkások érdekét és jogait, akik élnek a sztrájkjoggal,
- a munkások amiatt, hogy a gyáron kívüli kihívásokkal is tudjanak foglalkozni, munkástanácsokba szerveződnek lokálisan és országos szinten, így tudják a termelés irányát meghatározni,
- végül pedig a parlamentben ülő pártok (nem csak munkás pártok) képviselői általános választójoggal vannak megválasztva.

Tőke a vallomásában ezt nyilatkozta⁴⁸:

„Úgy gondoltuk, hogy a központi munkástanács feladata a termelés irányítása, a gyárak és üzemek munkástulajdonba vétele és olyan munkafeltételek megteremtése, amelyek mellett a munkástanácsok önállóan, a kormánytól, a párttól, a szakszervezetektől függetlenül dolgozhatnak. Reméltük, hogy a politikai helyzet konszolidálása után olyan rendszert sikerül talpra állítani, amelynek első szintjén a politikai irányítást demokratikusan választott parlament, második szintjén a gazdasági élet szervezését és a munkások érdekvédelmét ellátó munkástanács végezné. Ez utóbbi tagjait, mint valami „felsőházba”, maguk a termelők, vagyis a munkások választanák, a helyi munkástanácsok tagjai közül, pártatlan jelöléssel és szavazással. Nem óhajtottunk politikai hatalmat a munkástanácsok számára. Úgy gondoltuk, hogy miként a gazdasági vezetést közgazdászokra, a politikait is specializált szakemberek: politikusokra kell bízni. Ellenőrizni akartunk viszont minden olyan határozatot, amely ránk, munkásokra vonatkozik.

Ugyanez a szakszervezetek és tanácsok közötti tervezett kapcsolatokról:

„Az új szakszervezetek feladata lenne a munkástanácsok érdekeinek védelme a kormánnyal szemben, de akár a munkástanácsal szemben is, ha ez utóbbi a dolgozók érdekeivel ellentétes határozatot hozna. Ugyanakkor kívántuk az új szakszervezetekkel való együttműködést az összes erre lehetőséget nyújtó területen, bár számítottunk arra is, hogy a termelést közvetlenül érintő kérdésekben érdekeink gyakran különválnak majd.”

Végül, a szerepek szétválasztásáról:

Senki sem javasolta, hogy a munkástanács legyen a munkások politikai képviselőjének szerve. Pontosan tudta mindenki, hogy a vállalat, mint munkaadó, nem képes a dolgozók politikai érdekeit képviselni. Hiszen a most megdöntött Rákosi-rendszernek pont ez volt az egyik legabszurdabb gyakorlata: az üzem, a munkaadó volt egyúttal a dolgozók „érdekeinek képviselője” is. Ahogy már mondtam, kétségtelen: a munkástanács ellátott politikai érdekképviselői feladatokat is, de mindenki úgy gondolta, hogy ez csak átmenetileg lesz így.”⁴⁹

Bali Sándor is ezt erősíti meg::

„A magyar munkásosztály volt az, amely a munkástanácsokat megalapította, melyek abban a pillanatban a munkásosztály támogatását élvező gazdasági és politikai szereplők voltak. Tudtuk nagyon jól, hogy a munkástanácsok nem lehetnek hosszú távon politikai szervezetek is. Tisztán láttuk, hogy szakszervezetre és pártra is szükségünk van. De abban a pillanatban nem volt meg minden feltétel és lehetőségünk arra, hogy felállítsunk ilyen szervezeteket, ezért minden erőnkkel egyetlen helyre fókuszáltunk és vártuk, hogy merre visznek minket az események. Nem beszélhetünk addig szakszervezetekről, amíg azokat a magyar munkások nem szervezik újra a legalsóbb szintektől és nem élhetnek a sztrájkjoggal. Tudtuk, hogy a munkástanácsoknak az ország gazdaságának megszervezőinek kell maradniuk.”⁵⁰

Végül Sebestyén Miklóstól idézünk:

„De azt is felismertük mindjárt az elején, hogy követeléseink merevségéből engednünk kell, hiszen november 4-e után nyolc nappal nem lehet érvényesíteni a győzelmes forradalom jelszavait. Kompromisszumos megoldást kellett keresnünk, hogy a munkásság bizalmának eljátszása nélkül engedményeket csikarhassunk ki a kormánytól. [...] Ügyes-bajos dolgaival mindenki hozzánk fordult – hiszen a kormányt senki se tartotta törvényes kormánynak -, úgyhogy a lakosság panasaival és mindennapi gondoljaival való foglalkozás a legfontosabb napi teendőnké vált.” [...]

Közben persze nem feledkeztünk meg arról, hogy a legfontosabb feladatunk mégiscsak politikai természetű, s bár a lakosságot nem szabad magára hagynunk, súlyos mulasztás volna lemondanunk a politikai követelések hangoztatásáról. E követelések megfogalmazása azonban egyre nehezebb lett. Mivel a munkásság és az ország egész lakossága határozottan követelte a szabad választásokat, Nagy Imre miniszterelnökségét és a szovjet csapatok azonnali – vagy legalábbis rövid időn belüli – kivonását, nagyon nehéz volt olyan programot összeállítani, amely ezeket a követeléseket szerencsésen egyeztetni az adott politikai lehetőségekkel.”⁵¹

⁴⁸ *op. cit.*

⁴⁹ Tőke Ferenc: „Ce que furent les conseils ouvriers hongrois (A magyar munkás tanácsok története)”, 249. old.

⁵⁰ Bali Sándor: „Pologne-Hongrie (Lengyelország-Magyarország)”, 286-287. old.

⁵¹ Sebestyén Miklós: „Mes expériences dans le conseil central ouvrier du grand Budapest. Pologne Hongrie 1956 (Tapasztalataim a nagy-budapesti központi munkás tanácsban. Lengyelország Magyarországra 1956)”, 298-299 old.

Miért Magyarország és nem Lengyelország?

Miért döntött úgy a sztálinista bürokrácia, hogy Magyarországot zúzza szét és nem Lengyelországot? Sok magyarázat van erre, és látni fogjuk, hogy miért volt erősebb a magyar munkások felkelése, mint lengyel társaiké.

Lengyelországban a Gomulka vezette reformista frakció Boleslaw Bierut sztálinistáit elsöpörte (ezt már 1956 júliusában eldöntötték, és utódja Ochab, pedig határozatlan volt). Ez a frakció a kommunista párt teljes apparátusának minden szintjén jelen volt, élvezte a nép támogatását a munkásszektorokban is, ezért elnézőbbek voltak velük, mert a küzdelmet már 1956 nyarán elkezdték.

Magyarországon a kommunista pártot 1956 októberében viszont még mindig a keményvonalasok irányították, a Gerő körüli frakció. Ez a csoport azonban rohamosan veszített a népszerűségéből, mert nem volt társadalmi bázisa. A laissez-faire⁵² [4] működés igénye pedig kezdett elterjedni. Gyakorlatban ez egy viszonylag gyenge sztálinista diktatúra volt, ami például tűrte a PetőfiKör gyűléseit, több ezer résztvevővel Budapest közepén. Ugyanez a rezsim szervezett állami temetéseket olyan embereknek, akiket ők végeztek ki (Rajk, 1949), ezek a megemlékezések pedig tüntetésekké alakultak.

Ez a diktatúra egészen a végzetes október 23-ai napig tartott, betiltottak majd újra engedélyeztek minden gyülekezést és tiltakozást. Az egyetlen személy, aki hasonlított Gomulkára, Nagy Imre volt, akit parkolópályára raktak 1955 februárjában és visszavonult az aktív politikától. Időtöltés gyanánt ellenzékieket hívott fel budai villájába vitázni.

Az orosz vezetés viszont egyértelműen érezte a veszélyt. Rajk újratemetése után az erősödő ellenállás miatt attól féltek, hogy a népharag áttérjed Lengyelországra is. Ezért október 20-án meghozták a döntést, hogy a hadsereg vonuljon fel az ukrán határnál. Az orosz bürokrácia készen állt a probléma megoldására, de közben továbbra is Lengyelországot tartották szem előtt.

Amikor az október 23-ai események elkezdődtek, az orosz tankok már készen álltak. Ha a felkelőknek sikerült is volna teljesen megdönteniük a sztálinista magyar vezetést, az oroszokkal még mindig számolniuk kellett volna. A rádiónál történt események és a nép felfegyverzése után a Kreml parancsba adta, hogy a szovjet csapatok vonuljanak be Budapestre.

Az események felgyorsultak, az oroszok országos sztrájkhullámmal és nem várt ellenállással találták szembe magukat az első összecsapásoknál. Október 23-a és 24-e éjjelén a munkások és diákok már felfegyverezték magukat (a fegyvereket a rendőrségről kobozták el, vagy a csepeli munkások adták nekik stb.) és bár a fegyveres harc nem volt koordinált, mégis fel tudták tartóztatni az orosz tankokat és legyőzni az AVH-t, az ördögi politikai rendőrséget.

Lényegében, a kommunista párt október 24-én, amelynek előző nap még 600,000 tagja volt, szétszakadt és megszűnt létezni. Sztálinista vezetői Oroszországba menekültek Szuszlov és Mikoján parancsára, többen pedig elbújtak. A vezetésnek nem volt olyan alternatívája, ami társadalmi támogatottsággal bírt volna. A „neo-reformista” Kádár és Marosán senkit nem képviselt, kizárólag önmagukat. Ezen felül a hadsereg jelentős része (Maléter, Király) és a budapesti rendőrség (Kopácsi) áttért a felkelők oldalára.

Aggasztó körülmény volt, hogy október 25-e után nem csak hogy egyes orosz katonák semlegesek maradtak a harcok során, de néhányan dezertáltak is vagy átláltak a felkelőkhöz. Azok a seregek, akik már három éve ott állomásoztak Magyarországon, nagyon is tisztában voltak a társadalom életkörülményeivel és tudták, hogy a felkelés nem egy „fasiszta összeesküvés”, ahogy azt a sztálinisták nevezték.

Bár nem vált tömeges jelenséggé, ettől függetlenül a dezertálás és a lázadókhöz való áttérés aggasztotta a vezetőséget. Fontos megjegyezni, hogy elsősorban „nem orosz származású” orosz katonák tettek így. Orosz források szerint ma már tudni vélhető, hogy nagyjából 220 katonát azonosítottak árulással és 2 200 katonát lőttek le a szovjet nagykövetség udvarán, amiért azok megtagadták a harcot⁵³.

Végso soron az erőviszonyok (Lengyelország háromszor nagyobb ország) a magyar felkelők ellen szóltak, a világban a felkeléssel párhuzamosan zajló más eseményekről nem is beszélve. Zajlott a szuezi válság, az amerikaiak pedig hallgatólagosan beleegyeztek a forradalom leverésébe. Akkor is nagyon nehéz helyzetben lettek volna, ha a nyugatiak valóban segíteni akartak volna rajtuk. Hajlandók lettek volna támogatni egy Nagy Imre-féle mérsékelt vezetést, amely óvatosan kilép a Varsói Szerződésből, de egy munkásfelkelést semmiképpen sem.

Az orosz bürokrácia jelentős veszélynek nyilvánította a mozgalmat, sokkal nagyobb erőt tulajdonított neki, mint amit a felkelők magukról elhittek. Épp ezért Mikoját és Szuszlovot Budapestre

⁵² Jelentése: hagyni csinálni, azaz a legkevesebb kormányzás elve, itt a munkás önrendelkezésre vonatkozik.

⁵³ Mert családtagjaikat megtorlásként letartóztatták a Szovjetunióban.

küldték október 24-e éjjelén, hogy Andropov⁵⁴ nagykövet (1954 júliusától 1957 márciusáig) segítségével korrigálják a kialakult helyzetet. Kidobták Gerőt és olyan sztálinistát kerestek, mint Kádár, aki a párt új vezetője tudna lenni. Nagyról tudták, hogy nem volt forradalmár, de nem is lehetett volna az ügynökük, ezért amellettt döntöttek, hogy hagyják csillapodni a helyzetet és felkészülnek a második, nagyobb válaszcsapásra november 4-e és 7-e között.

A felkelés leverése után a KMT képviselői nem tudtak dűlőre jutni Kádárral és Marosánnal, ezért az oroszok katonai vezetőjéhez, Grebenyikhez⁵⁵ és Andropovhoz fordultak, hogy fegyvernyugvást és időt nyerjenek.

constatant l'absence de poids de Kádár et Marosán, discuteront, temporiseront avec les représentants du Conseil ouvrier central. Az idő ellenük dolgozott, a KMT nem tudta fenntartani független létezését december 14-e után (ezen a napon oszlatták fel a KMT-t és tartóztatták le fontosabb tagjait).

Végző soron pedig az sem segített a felkelőknek, hogy teljesen magukra hagyták őket a megsemmisítő november 4-e és 7-e között. Itt nem a nyugati hatalmak hallgatásáról van szó, mert ők tartottak a lehetséges munkás győzelemtől is az orosz bürokráciával szemben, hanem a keleti blokk országainak hallgatásáról.

A katonai kérdés

Milyen tanulságokat vonhatunk le a magyarországi lázadásból? Az első dolog, amit fontos megjegyezni, hogy a fegyveres küzdelem nem volt különválasztható teljesen a munkások küzdelmétől. Az összecsapásokban résztvevők jelentős része munkás volt, a harcok erőszakossága pedig változó.

Az első három naptól eltekintve a munkások többsége fegyverrel a kezében visszatért a gyárakba. Az utcákon maradt fegyveresek esetében a szerveződés és érintettség teljesen spontán aktivizálta a környék lakosait is. Az első napok harcai során ez előnyt jelenett, de a második szovjet támadással szembeni ellenállásban, a város körbezárásakor már gyengítette őket. Ettől függetlenül az utcákon harcolók folyamatosan tanultak a hibáikból.

Gyorsabban tudtak fejlődni, mert nem a munkástanácsok formális párbeszédét folytatták. A tanácsokban több „radikális” politikai irány is felütette a fejét, mint például a trockizmus. Visszatérve a katonai kérdésre és annak központosítására, először is meg kell említenünk a magyar munkások védelmében, hogy ez a kérdés más helyeken és más korokban alig vagy rosszul került megoldásra.

Milyen tanulságokat vonhatunk le a magyarországi lázadásból? Az első dolog, amit fontos megjegyezni, hogy a fegyveres küzdelem nem volt különválasztható teljesen a munkások küzdelmétől. Az összecsapásokban résztvevők jelentős része munkás volt, a harcok erőszakossága pedig változó. Az első három naptól eltekintve a munkások többsége fegyverrel a kezében visszatért a gyárakba. Az utcákon maradt fegyveresek esetében a szerveződés és érintettség teljesen spontán aktivizálta a környék lakosait is. Az első napok harcai során ez előnyt jelenett, de a második szovjet támadással szembeni ellenállásban, a város körbezárásakor már gyengítette őket. Ettől függetlenül az utcákon harcolók folyamatosan tanultak a hibáikból.

Gyorsabban tudtak fejlődni, mert nem a munkástanácsok formális párbeszédét folytatták. A tanácsokban több „radikális” politikai irány is felütette a fejét, mint például a trockizmus.

Sorra alakultak a tanácsok a gyárakban, a kerületekben, a városokban, az országban (a KMT Budapesten összekötötte az ország tanácsait, így ez a szervezet töltötte be az országos szintű tanács szerepét); miközben ezek megerősítették a munkások szervezeteit, a hadi kérdés egyre kevesebb figyelmet kapott. Magyarázat lehet erre, hogy a harcoló munkások a legtöbbször fiatalok és képzetlenek voltak, a tanácsok szervezői pedig idősebbek és képzetebbek, akik próbálták enyhíteni a vérontást.

Figyelembe kell venni, hogy emberszámban és ellátmányban az oroszok túlerőben voltak és értelmetlen lett volna felvenni a küzdelmet ellenük. Ezt bizonyítja a mértéktelen pusztítás, amit Budapestén okoztak mindössze három nap alatt.

A túlerő és az erőfitogtatás legalább annyira fontos volt itt is, mint 1944-45-ben a németekkel szemben.

⁵⁴ Ivan Serov, a KGB képviselője, valamint Mihail Malinin, az orosz csapatok magyarországi főparancsnoka tanácsával.

⁵⁵ Grebenyik Moszkva szerint túl békülékenynek volt a munkástanácsokkal, ezért decemberben hazarendelték, helyette Iván Szerov, a titkosrendőrség feje érkezett.

A visszavonulás szükségességének tudatosság

Ami kiemeli Magyarországot a hasonló események sorából, az az, hogy képes volt létrehozni és életben tartani egy reformer munkásszervezetet alig néhány nap alatt, forradalmi szándékkal vette fel a küzdelmet az elnyomó osztállyal és nem árulta el a munkásokat még a vereség, azaz november 7-e után sem. A KMT egy reformista szervezet volt abban az értelemben, hogy meg akarta reformálni a társadalmat, a dolgozók körülményeinek javítása érdekében.

A forradalmi proletariátus a reformokat eszközként használta a múltban, hogy közelebb kerüljön a felszabadulásához. Ez azonban össze sem hasonlítható azokkal a rendszerekkel, amelyek manapság magukénak vallják ezt a hagyományt: a szociáldemokráciákkal, a sztálinista diktatúrákkal vagy egyes harmadik világbeli államokkal. A magyar példa ennek a múltbeli fázisnak a végén állt. Ettől függetlenül a munkásreformizmus később is felütötte a fejét, például Lengyelországban a Szolidaritás, vagy Braziliában a CUB, máshol Dél-Amerikában a NUM-Cosatu, Dél-Koreában a KCTU. Ezekben az esetekben a munkások reformizmusa annyit ért el, hogy integrálják magukat az államba szakszervezetek formájában.

Miközben sok történelmi példát látunk arra, hogy a hadi vereség után az erős munkásmozgalomban, amely eléri az erőszak ilyen mértékű szintjét, szinte azonnal összeomlik az autonóm proletár szerveződés (mint a párizsi kommün esetében, Németországban az 1920-as években, Olaszországban 1977-ben vagy Csehszlovákiában 1969 után) – Magyarországon a KMT a vereség után is, december közepéig aktívan tudta támogatni a munkásokat. Igazából a hadi vereség után sikerült a szervezetnek igazán konszolidálnia magát.

A munkások jól „tárgyalták” a visszavonulást. Először is, a katonai vereség önmagában nem jelent teljes kudarcot (a halottak és a harcosok aránya alacsony más történelmi példákhoz képest, különösen a Párizsi Kommünhez, amely földrajzi kiterjedésében leginkább ehhez az eseményhez hasonlít). Másodszor, azt mutatja, hogy a munkásmozgalom ereje túlmutat a fegyveres küzdelmen, különösen kedvezőtlen körülmények között. A harcok helyszíne megváltozik, intenzitásuk csökken, de inkább központosítottak maradnak (talán még inkább, mint a harcok idején); időt nyerve lehetővé teszik a munkásoknak, hogy folytassák kollektív elméleti munkájukat és előkészítsék a visszavonulást. A küzdelem helyszíne megváltozott és kevésbé intenzív, de szervezethezük megtartva tudtak további sikereket elérni. Próbáltak időt nyerni, hogy folytassák a kollektív elmélet kidolgozását és felkészüljenek a megadásra. A fegyveres harcot tekintve értelmetlen lett volna bármilyen küzdelem: a többi ország munkásaitól elzárta, szervezetlen hadsereggel, 200 ezer katonával és 6 000 tankkal körül zárva mi mást tehettek volna?

A tárgyalások november 14-e után kezdődtek meg és nagyon feszült viták zajlottak a felek között. Minden tárgyalás Kádár és a KMT között olyan kijelentésekkel és követelésekkel kezdődött, mint „nem ismerjük el a kormányotokat”, engedjék szabadon a bebörtönzötteket és vonuljanak ki az oroszok. Kádár pedig nem ismerte el a tanácsok létét és kijelentette, hogy „engem az orosz tankok támogatnak”. Ebből egyértelműen következik, hogy a legtöbb tárgyalásnak nem volt értelme.

Más alkalommal a tanácsok az oroszokkal próbáltak tárgyalni. Itt is elmondták a követeléseiket (például Rácz és Bali szabadon engedését, akiket december 2-án tartóztattak le a Beloianisz gyárban), de itt sem tudtak megállapodni a felek. A tanácsok munkája természetesen nem csak abból állt november 14-e után, hogy rendszeresen tárgyalni próbáltak Kádárral.

Kádáréknak, miközben parttalan vitákat folytattak a tanácsokkal, sikerült beférkőzniük a KMT tagjai közé és hamis pletykákat kezdtek el terjeszteni, hogy megosszák a tagságot, nyomás alatt tartsák az embereket és végül belülről bomlasszák fel a szervezetet.

Ezzel szemben az idő Kádár javára dolgozik, aki úgy tehet, mintha tárgyalna, miközben felmérheti az erőviszonyokat a COC-n belül, és hamis pletykákat terjeszthet⁵⁶, megosztani, nyomást gyakorolni a habozó elemeket, előkészíteni a végső megtorlást. A csepeli komplexum elleni támadásra – amely 40 000 munkást érintett – végül 1957. január 11-én került sor, bár Csepel Központi Tanácsa már január 8-án feloszlatta magát.

A tanácsok megpróbálták egyben tartani a mozgalmat a kisebb ellentétek ellenére, a bányászok például nem tudtak kiegyezni a budapesti dolgozókkal. Politikájukat mégis az egymás melletti kiállás, a másik el nem árulása jellemezte. Ennek ellenére a tanácsok végül feloszlatták magukat – nem engedték, hogy Kádár bábjai megfertőzzék a szervezetet.

A KMT egy ritka példája a munkás szervezeteknek, amelyik megértette a vereségét, és bár mindent megpróbált a túlélés érdekében, végül feloszlatta önmagát.

⁵⁶ A Kádár-kormány több alkalommal is hamisított a KMT újságjának., *Munkásújság*.

„Tiszta a lelkiismeretem, mert úgy alakult, hogy én vagyok az a szerencsétlen kiválasztott, aki a munkások és azon emberek akaratát tolmácsolja, akik egy szabad, független, semleges és szocialista Magyarországon hisznek. És mindezt megtagadták tőlünk. A kormány nagyon jól tudta, hogy az ország nem áll mögötte és az egyetlen szervezett forradalmi erő, ami meg tudná dönteni a hatalmát, az a munkásosztály, ezért kellett szétfűzniük a munkások frontját.”

Rácz Sándor így nyilatkozott 1956. december 8-án.

A munkásreformizmus fénykora és hanyatlása

Több kritikával lehet illetni a magyarországi forradalmat.

A munkások közti közös pont (legyen szó akár az utcákon harcoló csoportokról, akár a tanácsokról vagy egyéb szervezeteikről) a forradalom során egy reformista program volt, mely eleinte a munkástanács létrehozásában öltött formát. A programot ezek a szólamok jellemezték: „annak az időnek, amikor a főnökség uralkodik a munkahelyünkön, vége!”, „jugoszláv típusú szocializmust akarunk munkástanácsokkal!”, „nem akarunk magántulajdonban levő gyárakat!”. Valójában az 1948 óta hivatalos ideológiát akarták ténylegesen megvalósítani, a gyakorlatba átültetni és megszabadulni a sztálinizmus túlkapásaitól (amely magát szintén szocialistának tartotta a termelőeszközök államosítása miatt). Az általános akarat az volt, hogy a gyárakat és társadalmat valóban a munkások irányítsák

Sajnos a munkásvezetéssel történő gyárigazgatás minden aspektusa kísértetiesen hasonlított Trockij megbukott átmeneti programjára. A trockistáknak (mint P. Broué⁵⁷) nem volt kifogásuk ez ellen, csupán azt kritizálták, hogy az 1956-os sikeres felkelés pont a saját fajtájuk miatt nem mehetett végbe, bár határaik azonosak a KMT politikai határaival.

Nem gondoljuk azt, hogy lett volna jó megoldás ebben a helyzetben

A tanácsoknak nem pusztán az a szerepe egy kommunista forradalomban, hogy menedzselje önmagát egy létező társadalomban, de az is, hogy tovább menjen és megpróbálja átszervezni az egész társadalmat. A munkafolyamatok, a technológia és tudomány kapitalista megszervezéséről nem találtunk radikális kritikát a tanácsok programjaiban. A program minden bizonnyal 1956 gyors lefolyása miatt nem teljesülhetett ki, azonban a munkásmozgalom mai napig nem jutott tovább ezen a ponton.

Ehhez hozzátartozik az is, hogy a felkelés után gyakorlatilag megszűntek a politikai munkásmozgalmak Magyarországon. Sok tényező miatt alakult így, de a legfőbb ok a megtorlás volt. Sokaknak sikerült elmenekülnie az országból, ez szintén elvágta az '56-os generációt a későbbiektől. Mások pedig évekig vagy évtizedekig raboskodtak.

1963-ban Kádár amnesztiát adott majdnem minden 1956 miatt elítélt embernek. A bürokrácia hatalmával és lassú reformokkal kormányzott gulyáskommunizmusnak egyes ipari szektorok fejlesztésének köszönhetően sikerült a világpiacra is árut exportálni a KGST-országokon túl. Ez viszonylagos társadalmi békét hozott magával. A munkások a gyár falain kívül fogyasztók lehettek, de a gyár falain belül a normák, darabbérek és A Párt rendszerének rabjai voltak, akik akaratukat a szakszervezeteken keresztül vitték végbe

Az 1956 előtt Magyarországon csak diffúz formában létező, az 1919-es generációtól kezdve a különböző munkásgenerációkat összefogó előzetes szerveződés október 23-tól december közepéig nyilvánvalóvá vált, majd megszűnt⁵⁸. Mindent előről kell kezdeni...

⁵⁷ Pierre Broué (1926–2005), történész, francia trockista vezető.

⁵⁸ A politikai összefogásra tett kísérletek nem jártak sikerrel, bár a felszabadulás után sok 1956-os munkás, miután újra munkát talált, újra elkezdett összejönni.

BIBLIOGRÁFIA

Franciául

Használt művek

- Andy Anderson *Hongrie 1956 Spartacus*, Paris 1976.
Catherine Horel *Budapest* Fayard, Paris 1996.
Melvin J. Lasky & François Bondy *La révolution hongroise* Paris. Plon, 1957.
François Manuel *La révolution hongroise des conseils ouvriers* Supplément à *La Vérité* n°445. SPEL, Paris 1957.
Repris dans Pierre Broué *La révolution hongroise des conseils ouvriers (1956)* disponible sur le site « www.marxists.org/francais/broue/works/1956/00/broue_hongrie_01.htm »
Tibor Meray *Budapest. 23 Octobre 1956 Ce jour-là*. Robert Laffont, Paris 1966.
Miklós Molnár *De Béla Kun à János Kádár* PFNSP, Paris 1987.
Miklós Molnár *Histoire de la Hongrie* Hatier, Paris 1996.
Balázs Nagy *La formation du conseil central ouvrier de Budapest en 1956* Supplément à *Correspondances socialistes* N°8, 1960.
Balázs Nagy & J.J. Marie *Pologne-Hongrie 1956* EDI, Paris, 1966.
Socialisme ou Barbarie numéros 20 et 21. Paris, 1956-1957.

Felhasznált művek

- François Fejtő *La tragédie hongroise* Pierre Horay, Paris 1956.
François Fejtő *Hongrois et juifs. Histoire millénaire d'un couple singulier (1000-1997)* Balland, Paris 1997.
Tibor Meray *Imre Nagy l'homme trahi* Julliard. Paris, 1960.
Julien Papp *La Hongrie libérée* Presses Universitaires de Rennes, 2006.
Exposé du cercle Léon Trotsky Xe Anniversaire de l'Insurrection hongroise Paris, 1966.

Angolul

Használt művek

- Bob Dent *Locations of a drama. Budapest 1956* Európa Könyvkiadó, Budapest 2006.

Felhasznált művek

- 1956 – *The Hungarian Revolution* A council communist pamphlet, elérhető a weboldalon « <http://af-north.org> »

Magyarul

Először is érdemes megemlíteni az 1956-os magyar forradalom történetét bemutató intézet honlapját (www.rev.hu), ahol ugyan csak a szövegek negyede angolra fordított, de az egész egy igazi kincsesbánya a harci csoportokról és a munkástanácsok tevékenységéről, több száz ember interjújával (többségük magyar nyelvű) és életrajzi adatokkal.

- Eörsi László *Corvinisták 1956* 1956 Institute, Budapest, 2001.
Andy Anderson: A munkástanácsok (részlet a szerző Hungary 1956 című könyvéből). Url: http://barricade.epizy.com/osztalyharc_tortenete/anderson-56-hu.html
Bob Dent: Budapest 1956. A dráma színterei. Európa, Budapest, 2016.
Kemény István – Bill Lomax: Magyar munkástanácsok 1956-ban. Magyar Füzetek, Párizs, 1986.
Konok Péter: „...a kommunizmus gyermekbetegsége”? Baloldali radikalizmusok a 20. században. Napvilág, Budapest, 2006.
Tamás Gáspár Miklós: Magyarország 1956 – a szocialista forradalom. In: MÉRCE. Url: <https://merce.hu/2018/10/23/tgm-magyarorszag-1956-a-szocialista-forradalom/>
Szemle. Válogatás a brüsszeli Nagy Imre Intézet folyóiratából. Url: <http://www.elib.hu/16600/16652/16652.pdf>

A munkástanács mint egy pecsét hitelesítette a forradalmat. Interjú Rácz Sándorral, a Nagy-Budapesti Központi Munkástanács elnökével. In: Beszélő, 1983. Url: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-munkastanacs-mint-egy-pecset-hitelesitette-a-forradalmat>
A Barikád Kollektíva vonatkozó írásai. Url: http://barricade.epizy.com/osztalyharc_tortenete/osztalyharc_tortenete-index.html

*“Ha a munkások a tőkével
való mindennapos
összetűzéseikben gyáván
meghátrálnának, minden
bizonnyal képtelenekké
tennék magukat arra, hogy
valamilyen nagyobb
mozgalmat indítsanak.”.*

MARX, Károly

Bér, ár es profit, 1865.